



जवाहर शिक्षण संस्थेचे

वैद्यनाथ कॉलेज, परळी-वैजनाथ

जि. बीड, महाराष्ट्र-४३१५१५

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद सलणीत व वैद्यनाथ कॉलेज परळी वैजनाथ जि. बीड,

इतिहास, समाजशास्त्र व प्राणिशास्त्र विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित

एकदिवसीय राष्ट्रीय आंतरविद्याशाखीय ऑनलाइन चर्चासत्र

महाराष्ट्रातील दूरदृष्टी नेतृत्व: लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे.

०३ जून, २०२०

Editorial Board

Dr. R.K. Ippar
Principal

Vaidyanath College, Parli-Vaijnath

Dr. B.K. Shep
Convener

Dr. V.B. Gaikwad
Convener

Vaidyanath College, Parli-Vaijnath

Dr. R.D. Rathod
Convener

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205



Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vaidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors

International Multilingual Research Journal



Vidyawarta is peer reviewed research journal. The review committee & editorial board formed/appointed by Harshwardhan Publication scrutinizes the received research papers and articles. Then the recommended papers and articles are published. The editor or publisher doesn't claim that this is UGC CARE approved journal or recommended by any university. We publish this journal for creating awareness and aptitude regarding educational research and literary criticism.

The Views expressed in the published articles, Research Papers etc. are their writers own. This Journal dose not take any libility regarding appoval/disapproval by any university, institute, academic body and others. The agreement of the Editor, Editorial Board or Publicaton is not necessary. Editors and publishers have the right to convert all texts published in Vidyavarta (e.g. CD / DVD / Video / Audio / Edited book / Abstract Etc. and other formats).

If any judicial matter occurs, the jurisdiction is limited up to Beed (Maharashtra) court only.



Govt. of India,
Trade Marks Registry
Regd. No. 2611690

<http://www.printingarea.blogspot.com>

विद्यावार्ता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041(IIJIF)

संपादकीय....

मराठवाडा हा पूर्वीपासून मागासलेला विभाग म्हणून ओळखला जातो. या विभागात सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक समस्या मोठ्या प्रमाणात आहेत. या दुर्गम भागातील बीड जिल्ह्यातील परळी वैजनाथ हे एक बारा ज्योतिर्लिंगापैकी पाचवे ज्योतिर्लिंग म्हणून उल्लेख इतिहासात आलेला आहे. तसेच परळी येथील वैद्यनाथ मंदिर हे अद्य ज्योतिर्लिंग समजले जाते. येथील मिळालेल्या एका शिलालेखावरून हे मंदिर प्राचीन असावे असा अंदाज काढता येतो. पूर्वेकडील जुन्या घाटाच्या एका दगडावर इ. स. 1108 अशी नोंद आहे. त्यावरून येथील ज्योतिर्लिंग प्राचीन मंदिर आहे हे मात्र निश्चित सांगता येते. याच ठिकाणी मराठवाड्यातील एक अग्रगण्य जवाहर शिक्षण संस्थेचे, वैद्यनाथ कॉलेज परळी वैजनाथ हे 1968 पासून ज्ञानदानाचे कार्य करत आहे.

आजच्या काळात संपूर्ण जगावर कोरोना सारख्या संसर्गजन्य रोगाचे सावट पसरलेले आहे. आपल्या देशात व महाराष्ट्रात या रोगाची परिस्थिती भयावह निर्माण झालेली आहे. या रोगांचा फैलाव कमी होण्यासाठी शासन मोठ्या प्रमाणात प्रयत्न करत आहे. याच दरम्यान यूजीसी व विद्यापीठ यांनी वर्क प्रॉम होम ही संकल्पना पुढे आणली. त्यानुसार प्राध्यापकांनी घरी बसून शैक्षणिक काम करावे, त्यामुळे प्राध्यापक व संशोधकांना शिक्षण क्षेत्राचा विस्तार करण्यासाठी व संशोधकांना वाव देण्यासाठी एक दिवसीय राष्ट्रीय आंतरविद्याशाखीय वेबिनार दि. 3 जून रोजी इतिहास, समाजशास्त्र व प्राणिशास्त्र विभागांतर्गत आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय वेबिनारचे आयोजन "महाराष्ट्रातील दूदुष्टी नेतृत्व : लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे" या विषयावर होत आहे.

समकालीन महाराष्ट्राचा राजकीय इतिहास लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांच्या शिवाय पूर्ण होऊ शकत नाही. संपूर्ण भारत देशातील इतर मागासवर्गीय, दलित, वंचित, उपेक्षित व अल्पसंख्यांक समुदायांचा ते बुलंद आवाज होते. सामाजिक समतेसाठी होण्याकरिता आवाज उठवणाऱांचा लोकनेता म्हणून त्यांची ख्याती होती. देशभरातील इतर मागासवर्गीयांच्या देशाच्या राजकीय पटलावर नावारूपास येत असताना त्यांचे अकाली दुर्दैवी निधन होणे, हे बहुजन समाजाची फार मोठी हानी आहे व्यक्ती संपतात, परंतु त्यांचे विचार हे अजरामर असतात. लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे साहेबांनी निर्माण केलेले सामाजिक न्यायाची विचारधारा आजही महाराष्ट्राला दीपस्तंभप्रमाणे मार्गदर्शक घेत आहे.

महाराष्ट्राचे राजकीय, सामाजिक, आर्थिक व शेती विषयक प्रश्नाची उत्तम जाण असणारा तसेच ग्राम पातळीपासून ते देश पातळीवर सर्व राजकीय निवडणुकीचा अनुभव असणारा नेता म्हणून त्यांची ख्याती होती, असा नेता आपल्यातून निघून जाणे, ही महाराष्ट्रासाठी दुर्दैवी बाब आहे. या महामानवाच्या विचाराचा धागा पकडून आमच्या महाविद्यालयात लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांच्या 6 व्या पुण्यस्मरण दिनानिमित्त एक दिवशीय वेबिनारचे आयोजन करण्यात आले आहे. या कार्यक्रमाच्या उद्घाटक म्हणून बीड जिल्ह्याच्या खासदार डॉ. प्रीतमताई गोपीनाथराव मुंडे यांच्या हस्ते होणार आहे. कार्यक्रमाचे बीजभाषक पद्मश्री, डॉ. तात्याराव लहाने, (संचालक, वैद्यकीय शिक्षण व संशोधन मुंबई) प्रमुख व्याख्याते, कुलसचिव डॉ. मीना कुटे (SNDT, विद्यापीठ मुंबई), श्री खिमेश बढिया (संघटक, संघर्ष वाहिनी व सचिव, विदर्भ प्राथमिक शिक्षक संघ, नागपुर) प्राचार्य डॉ. विठ्ठल घुले (राजर्षि शाहू कॉलेज परभणी) हे प्राध्यापक, संशोधक, विद्यार्थ्यांना यांना लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे साहेब यांच्या कार्याविषयी मार्गदर्शन करणार आहेत. त्याकरिता 370 प्राध्यापकांनी ऑनलाईन रजिस्ट्रेशन केलेले आहे, जवळ पास 62 शोधनिबंधाची आमच्याकडे आल्याची नोंद आहे. या वेबिनारच्या माध्यमातून आलेल्या शोधनिबंधाची पत्रिका प्रकाशित केली जाणार आहे या वेबिनारसाठी पश्चिम बंगाल, कर्नाटक, गुजरात आणि महाराष्ट्रातून प्राध्यापकांनी निबंध पाठविले आहेत.

हा वेबिनार आयोजित करण्याकरिता जवाहर शिक्षण संस्थेचे सन्माननीय अध्यक्ष मा. जुगलकिशोर लोहिया, उपाध्यक्ष डॉ. दे.घ. मुंडे, श्री फुलचंद्रराव कराड, सचिव श्री दत्ताप्पा इटके, कोषाध्यक्ष श्री सुशेखर अग्रवाल तसेच संस्थेचे सर्व पदाधिकारी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. आर. के. इप्पर, उपप्राचार्य डॉ. व्ही. जे. चव्हाण, डॉ. जे. व्ही. जगतकर, प्राध्यापक प्रतिनिधी प्रा. डी. के. आंधळे यांनी सहकारी केल्याबद्दल त्यांचा आभारी आहे तसेच आमचे सर्व प्राध्यापक मित्र, शिक्षकेतर कर्मचारी, सेवक वर्ग तसेच ज्ञात-अज्ञात यांनी आम्हाला प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष रीतीने सहकार्य केले त्यांचा मनःपूर्वक आभार मानतो. या वेबिनार मध्ये आलेल्या शोधनिबंधाची अल्पावधीत शोधनिबंध स्मरणिका तयार करून दिल्याबद्दल विद्यावार्ता पब्लिकेशन परळी वैजनाथ व त्यांचे सर्व कर्मचारी बांधव यांचे मनःपूर्वक आभार.....

धन्यवाद!

-----समन्वयक-----

-डॉ. बाबासाहेब शेप, इतिहास विभाग प्रमुख-फोन न.9922224155

-डॉ. रमेश राठोड, समाजशास्त्र विभाग प्रमुख-फोन न. 9922224511

-डॉ. व्ही. बी. गायकवाड, प्राणीशास्त्र विभाग-फोन न. 9423324891

वैद्यनाथ कॉलेज, परळी-वैजनाथ

INDEX

- =====
- 1) Gopinathji Munde Saheb: A Phoenix Who Fought for the Welfare of the Common Masses
Dr. Ramakant Dnyanobarao Mundhe, Parbhani 08
- =====
- 2) GOPINATH MUNDE : A HISTORICAL STEP
Dr.Anju Tiwari, Bilaspur,Chhattisgarh 13
- =====
- 3) Gopinath Munde and His Contribution to the Society
Dr Chandra Kanta Panda, Purulia, West Bengal 16
- =====
- 4) Visionary Leadership in Maharashtra: Loknete Gopinathrao Munde
Dr. P.L. Karad, Dist. Beed (MS) 20
- =====
- 5) A Great Politician: Gopinath Munde
Dr. Kavita S. Biyani, Latur 25
- =====
- 6) Public Leader Gopinathrao Munde's political career: A study
Sameer V. Renukdas, Parli-Vaijnath 27
- =====
- 7) Gopinathrao Munde: The Voice of the Deprived Class
Dr. Jaybhaye Vitthal Khanduji, Sonpeth 33
- =====
- ८) सर्व सामान्याचे नेतृत्व लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे
प्राचार्य,डॉ.आर.के.इप्पर, परळी 37
- =====
- 09) लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचे पुरोगामित्व: ओबीसी जनगणने संदर्भातील कार्य
प्राचार्य डॉ विठ्ठल घुले, परभणी 41
- =====
- 10) लोकनेते गोपीनाथ मुंडे यांचे सामाजिक विकासासाठी योगदान
डॉ.मीना प्रकाश कुटे, मुंबई 45
- =====
- 11) मंडल आयोगाबाबत लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांची भूमिका :- एक चिकित्सक अभ्यास
प्रा. डॉ. वंदना राजेश शिंदे, जि.सिंधुदुर्ग 49
- =====

१२) लोकनेते गोपीनाथ मुंडे आणि ऊसतोड कामगार डॉ.प्रा.सौ. एस.पी. लाखे, जिल्हा—नागपूर (महाराष्ट्र)	53
13) भटक्या विमुक्त जाती- जमाती विकासातील नेते :लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे सिंधू निवृत्ती लोणकर, औरंगाबाद	57
14) ओबीसी/भटके विमुक्त जाती जमातीच्या विकासात लोकनेते गोपीनाथरावजी मुंडे यांचे योगदान श्री.अनिल देविदास फड	61
15) आदर्श राजकीय नेतृत्व लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे प्रा.डॉ. बापुराव आंधळे, सोनपेठ	67
16) महाराष्ट्रराज्यातील द्रष्ट व्यक्तीमत्व: गोपीनाथजी मुंडे डॉ.दत्तात्रय बी.दराडे,नासिक.	70
17) लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांची राजकीय वाटचाल : एक अभ्यास डॉ बाबासाहेब शेष, जि. बीड.	72
18) गोपीनाथराव मुंडे आणि ओबीसी जनगणना लढा प्रा. डॉ. बालाजी पाटलोबा मुंडे, जालना.	77
19) मंडल आयोगाच्या शिफारसी संदर्भात लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचे विचार डॉ. बाळासाहेब मुंडे, अंबाजोगाई	80
20) लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचे ऊसतोड कामगार विषयक कार्य डॉ. गट्टी गणपत विष्णू, सिरसाळा.	83
21) प्रखर राजनीतिज्ञ गोपीनाथ मुंडे का जीवन एवं कार्य एक ऐतिहासिक अध्ययन Dr. Jitesh A. Sankhat, Rajkot Gujart	87
22) लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे समाजमान्य नेतृत्वाची जडण-घडण : एक समाजशास्त्रीय अभ्यास डॉ.कालिदास मारुती भांगे, जि.औरंगाबाद.	89
23) लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचे संघर्षात्मक कार्य डॉ. रमेश धोंडीराम राठोड, जिल्हा बीड.	95

- 24) लोकनेते गोपीनाथ राव मुंडे यांचे राजकीय विचार व कार्य
डॉ.सचिन भा. बोधाने, चंद्रपूर 99
- =====
- 25) " महाराष्ट्रातील विमुक्त भटक्या जाती-जमातींचा विकासात लोकनेते गोपीनाथ मुंडे यांचे योगदान "
डॉ.सुनिता हनुमंतराव गित्ते, जि. सातारा 103
- =====
- 26) ऊर्जेचे अमोघ स्रोत, सामान्यातील असामान्य नेतृत्व : लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे
प्रा. व्ही.बी.गायकवाड, जिल्हा बीड , महाराष्ट्र 106
- =====
- 27) II राजकारणातील धुरंधर नेतृत्व : लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे II
डॉ.विजय एच.नागरे, जि.बुलढाणा 110
- =====
- 28) मराठवाड्याचा लोकनेता गोपीनाथ मुंडे यांचे मुस्लिम समुदायासाठीचे कार्य
डॉ झाकीर पठाण, औरंगाबाद . 118
- =====
- 29) राजकारणातील धुरंदर नेतृत्व: लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे
घुगे अनंत शंकरराव, परभणी. [म.रा.] 121
- =====
- 30) देशपातळीवर भटके विमुक्त जाती जमाती अयोग स्थापन करण्यासाठी लोकनेते गोपीनाथजी मुंडे यांचे योगदान.
प्रा.डा.कालिदास दिनकर फड, जि.औरंगाबाद 125
- =====
- 31) बहुजनांचा नेता लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे
डॉ. मिना गीताराम मेहत्रे, परळी वै. 128
- =====
- 32) मान्यवरांच्या शोक संदेशातून प्रगट होणारे स्वर्गीय गोपीनाथराव मुंडे साहेबांच्या नेतृत्वाचे पैलू
प्रा.डॉ. देवर्षी मुकूंद अरविंद, जि.बीड 132
- =====
- 33) " महाराष्ट्रातील शेतकरी व गोपीनाथराव मुंडे : एक अभ्यास "
मुंडे दत्तात्रय रामकिशनराव, परळी -वैजनाथ. 136
- =====
- 34) लोकनेते गोपीनाथ मुंडे यांची सामाजिक न्यायातील भूमिका
प्रा.डॉ. मुंडे रामकिशन हरिदास, जि. औरंगाबाद. 142
- =====
- 35) आधुनिक महाराष्ट्राच्या इतिहासातील एक तेजस्वी, धुरंधर, रणझुंजार, संघर्षशील नेते कै. गोपीनाथराव मुंडे
डॉ. पांडुरंग चाटे 146
- =====

36) बहुजन नायक: लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे प्रा.पांडुरंग मुंडे, ता. जि. लातूर	150
३७) लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांच्या जीवनकार्याचा : एक दृष्टीक्षेप सौ. पाऊलबुध्दे अनुराधा रामभाऊ — प्रा. डॉ. अषोक कोरडे, जि. बीड	155
38) मराठवाडा विकासात लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे साहेबांची भूमिका डॉ.विश्वनाथ लिंबाजी फड, परळी-वै.	159
39) लोकनेता गोपीनाथ मुंडे प्रा डॉ श्रीहरी रंगनाथराव पितळे, जि. वाशिम	161
40) भटक्या विमुक्त जाती-जमातीच्या विकासात गोपीनाथ मुंडे यांचे योगदान डॉ, राजाराम रामा पिंपळपल्ले, हिंगोली	164
41) सामान्यातून निर्माण झालेले असामान्य नेतृत्व- ना. गोपीनाथ मुंडे प्रा. सोनवळकर रमेश शंकरराव, अंबाजोगाई	168
42) बीड जिल्ह्याच्या राजकारणात गोपीनाथराव मुंडे यांचे योगदान डॉ. सखाराम मारुती वांढरे, जि.बीड	173
43) लोकनेते गोपीनाथ मुंडे याचे जीवनकार्य: एक दृष्टीक्षेप प्रा. डॉ. संतराम प्रभाकर मुंडे, जि. लातूर	179
44) सामान्यातला असामान्य लोकनेता : मा. गोपीनाथराव मुंडे डॉ. मुंडे सविता गंगाधरराव, जालना.	181
45) गोपीनाथराव मुंडे एक अवलियाच (एक व्यक्तित्व दर्शन) डॉ. भालचंद्र गोविंदराव कुलकर्णी, वडव पी	185
46) लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे विरोधी पक्ष नेत्याच्या भूमिकेत प्रा दिलीप बाबुराव गायकवाड, परळी वैजनाथ	188
47) लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे एक बहुआयामी व्यक्तिमत्व व कार्य: एक अध्ययन डॉ. रेणुका द. बडवणे, जालना	190
48) "महाराष्ट्रातील दूरदृष्टी नेतृत्व "लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचा राजकीय जीवन संघर्ष चेतन धोंडीराम घुले, औरंगाबाद.	194

49) मैत्री जगतातील भीष्माचार्य लोकनेते गोपीनाथ राव मुंडे प्रा. डॉ. रामकृष्ण बदने, जि.नांदेड	196
50) लोकनेते गोपीनाथ मुंडे यांचे महाराष्ट्रातील विमुक्त भटक्या जाती व जमाती विकासातील योगदान प्रा.डॉ प्रकाश फड, परळी वै.	202
51) गोपीनाथ मुंडे यांचा जीवन संघर्ष आणि सामाजिक विकासाच्या सर्वांगीण संकल्पना.. प्रा डॉ गंगाधर कायदे पाटील, नाशिक	205
52) राजनीति के धुरंधर नेतृत्व ----- लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे अरविन्द कुमार, परली वैजनाथ रेलवे स्टेशन	209
53) लोकनेता गोपीनाथराव मुंडे का सामाजिक आर्थिक शैक्षणिक विचार और कार्य निशा भारती, नवादा, बिहार	213
54) *"ऊसतोड कामगार व गोपीनाथराव मुंडे "* काळूशे किशोर नारायण, परळी वै	217
55) "महाराष्ट्रातील उपेक्षित भटक्या समाजाच्या विकासात गोपीनाथ मुंडे यांचे योगदान" प्रो.डा.व्ही.बी.लांब. & सौ.अनुराधा पवार (गोरे), जि.सांगली	220

Gopinathji Munde Saheb: A Phoenix Who Fought for the Welfare of the Common Masses

Dr. Ramakant Dnyanobarao Mundhe

Head, Department of English & IQAC Coordinator,
Sant Tukaram College of Arts & Science, Parbhani

ABSTRACT

“Change does not roll in on the wheels of inevitability,
but comes through continuous struggle.
And so we must straighten our backs
and work for our freedom.

A man can't ride you unless your back is bent.”

Martin Luther King Jr.

(https://www.brainyquote.com/quotes/martin_luther_king_jr_121065?src=t_struggle)

The above cited lines are composed by Martin Luther King Jr., a great leader and spokesperson of civil rights movement in America. These lines are more thought provoking and expressing the realistic view of a struggler who fought against the odd evils in the society. The human history is full of innumerable heroes and hero-worships, who after their tenure worshipped by the next coming generations as a God. These people have spent their entire life for the welfare of the society without making any difference of caste, creed, region and religion. These great people always saw the God in human and practiced the concept of service to man is service to God, in their practical life.

The present research article is a sincere attempt to focus on the struggle of a great social warrior Late Shri Gopinath Munde Saheb who spent his entire life for the sake of the common masses and also for the welfare of the suppressed, oppressed and downtrodden people belonging to his region as well as of the country. After his unfortunate accidental death on June 3rd 2014, today also people remember him because of his immortal work for the common masses in India; even he is praised as the God of the poorer and the sufferer people. On the occasion of his death anniversary, the present article intends to enlighten the life and struggle of Late Shri Gopinathji Munde Saheb.

Keywords: Gopinathji Munde Saheb, Great Human Being, Great Leader, Remembered for the Immortal Work for the Common Masses, Praised as the God of the Poorer and the Sufferer People.

The above cited lines are composed by Martin Luther King Jr., a great leader and spokesperson of civil rights movement in America. These lines are more thought provoking and expressing the realistic view of a struggler who fought against the odd evils in the society. The human history is full of innumerable heroes and hero-worships, who after their tenure worshipped by the next coming generations as a God. These people have spent their entire life for the welfare of the society without making any difference of caste, creed, region and religion. These great people always saw the God in human and practiced the concept of Service to man is service to God, in their practical life.

The present research article is a sincere attempt to focus on the struggle of a great social warrior Late Shri Gopinath Munde Saheb who spent his entire life for the sake of the common masses and also for the welfare of the suppressed, oppressed and downtrodden people belonging to his region as well as of the country. After his unfortunate accidental death on June 3rd 2014, today also people remember him because of his immortal work for the common masses in India; even he is praised as the God of the poorer and the sufferer people. On the occasion of his death anniversary, the present article intends to enlighten the life and struggle of Late Shri Gopinathji Munde Saheb.

Marathwada region is one of the seven regions of Maharashtra State. This region is considered as backward region due to insufficient natural sources and lack of industrial zone. The people of this region are mostly, economical backward because there is no scope for the earning wages. Instead of all these problems, the people living here are trying to live their life and making continuous efforts to overcome the struggling situations. Marathwada region is always neglected by the State ruling Governments due to the incapable political power and leadership of Marathwada region. A very few noteworthy leaders who came in power and belonging to Marathwada tried their best for the overall development of Marathwada region. Among them is Late Shri Ashokrao Chavan, Late Shri Vilasrao Deshmukh (Both were the former Chief Ministers of Maharashtra State).

Apart from these two leaders, one of the most noteworthy politicians belonging to Marathwada region is Late Shri Gopinathji Mundhe Saheb. He is the only leader who without any political family background and with continuous struggle proved himself as a successful political person. Shri Mundhe was first elected as a Zilla Parishad Member from Ujani zilla parishad circle in the year 1978. Then due to his social work and public contact he was elected five times as Member of Legislative Assembly from Renapur Assembly, District Beed. During 1991 to 1994, Gopinathji

Munde Saheb also worked as Opposition Leader in Maharashtra Legislative Assembly. He proved himself as one of the best opposition leader in the history of Maharashtra Legislative Assembly. This great leader was also praised by the opposition leaders like Late Chief Minister of Maharashtra Shri Vilasrao Deshmukh. His opposite party leaders were cordially used to say him that Munde Saheb was a miracle stick. Thus, Munde Saheb ruled over the millions of hearts of his followers as well as on the hearts of the opposition leaders. This great persona, who never overjoyed in his success time and never got frustration in his downfall situations, was really a great mass leader. He was always very careful about the welfare and development of the common people. He was a leader working on the ground level.

Munde Saheb was the only leader among the Maharashtra politicians who knew his followers by their names. All over Maharashtra, whenever he visited at different places for the social work, during the public speeches he used to utter the names of his native followers and his friends who were belonging to the farmers and laborers classes. People were overwhelmed by the charismatic appearance of this man, who was a very simple living and high thinking personality. Munde Saheb fought for the welfare of the farmers, peasants and the agriculturalists. As the opposition leader, he forced the ruling party government to discuss over the issues of power cut in rural area and made the government to ponder upon the rescheduling of the power cut in rural area. He tried his level best to make sustainable developments in the farming as well as water managements particularly in Marathwada region which was the dry belt and not having sufficient irrigation sources. The then government, was forcing to launch the Enron project of electricity. It was high in costing and the common people and farmers could not bear the costing of Enron electricity supply. As an opposition leader, Munde Saheb strongly opposed the Enron project and the government has to stop the Enron project. Thus, this Messiah of the farmers saved thousands of farmers of Maharashtra from the clutches of the economical torturing under the name of Enron project. The name and fame of Shri Gopinathji Munde Saheb has made impacts in the minds of the common masses throughout Maharashtra. Thousands of people were rushing to attend his public speeches. Due to his busy schedule, sometimes, he could not be able to reach the organized public speech spot in the given time. People in the strength of thousands were waiting for hours for their leader. They were eager to attend his speech and to see him. All this has proven beneficial for his political party, Bhartiya Janata Party. The Bhartiya Janata Party, previously known as the party of the limited classes of Maharashtra, then under the capable leadership of Shri Munde Saheb, becomes the party of the common masses.

Munde Sasheb provided opportunities to the leaders belonging to the common masses. Shri Pasha Patel, belonging to a farmers family and also belonging to the Muslim community, under the leadership of Munde Saheb, has been given an opportunity of becoming Member of

Legislative Council for Latur, Maharashtra. Thus Sri Munde Saheb, changed the face of Bhartiya Janata party, Maharashtra and created a chain of leaders like Shri. Raosaheb Danve, Shri Eknathji Khadse, Shri Vinod Tawade and a lot which is not possible to put on the paper. All these leaders chosen by Shri Munde has proven their best for the party development in Maharashtra and the result was that Bhartiya Janata Party once totally set aside in Maharashtra again came in capacity as a party of the common masses. The central party leaders of Bhartiya Janata Party took notice of Shri Munde's devotion towards party and Shri Munde was appointed as the Maharashtra Region President of Bhartiya Janata Party.

While working for his party, Shri Munde also was trying to provide the possible development sources to the farmers of Marathwada region. The sugarcane production in Marathwada was in trouble. The cause was the farmers were unable to send their sugarcanes to the factory because the sugarcane factories were far away from their farms and they could not afford the transportation of their sugarcanes. Considering these facts, Shri Munde started Baidyanath Sugarcane factory at Parali Baidyanath and Pangeswar Sugar mills at Pangaon, Renapur. Thus, he solved the problem of the farmers of Marathwada region. Due to this the farmers started to take sugarcane products in their fields and their economical condition has become sound. Shri Munde encouraged the farmers and always helped them in all types of problems. He solved individual problems of thousands of farmers. Later on, he also started Amba Sugarcane factory at Ambejogai and Sant Jagmitra Naga Cooperative cotton mill at Parali. Shri Munde, in corporate sector started Baidyanath cooperative Bank and also started Ethanol project. The purpose behind creating all these corporate sectors was to provide the wages and the earning sources to the young and qualified youths of Marathwada region. He gave bread and butter source to the common masses. Thousands of employees belonging to Marathwada region have given opportunities in the various banks and sugarcane factories which were started by Shri Munde Saheb. Munde Saheb has become a God for all the peasants and workers families. Munde Saheb was very much anxious about the problems of the sugarcane factory workers as well as sugarcane cutter workers. He made several agitations against the government and forced the government to provide the basic facilities to the sugarcane factory workers.

Shri Gopinath Pandurangrao Munde, the third son among the five children of Pandurangrao and Limbabai Munde, a family of a farmer living in a small village, Nathra, taluka Parali, has really fought for his community and become the God of the common people. In the year 1995, with the aliens of Shivsena and Bhartiya Janata party, the Government of Maharashtra was established. Shri Gopinath Munde, the son of a farmer, belonging to backward area like Marathwada, has taken oath as the Deputy Chief Minister, Energy Minister and Home

Minister of the Government of Maharashtra. He was on the post for five years i.e. from 1995 to 1999. As the Home Minister of Maharashtra, Shri Munde took initiative to finish the underworld kingdom of the notorious people like Daud Ibharahim. He encouraged the police department officers and assured them that he will be with them in any condition. The police came in force due the support of their Honorable Home Minister. It was the first time in Maharashtra that crime ratio has become lower. There was a fear of Shri Gopinath Munde Saheb, in the minds of the criminals and the gangsters. Shri Munde during his tenure as a Home Minister of Maharashtra brought various police development schemes. He also built new living quarters for the police families. Besides, as the Minister of Energy, he made recruitment of the new staff in electricity board. These recruitments were purely impartial and as per the eligibility, thousands of common youths have got an opportunity of services in M.S.E.B. board. Shri Munde was never trapped in any kind of corruption allegations, as it was not taught to him from his family and from his surroundings.

Besides, working as a State leader, Munde Saheb also made their active leading involvement in the development policies and activities of the Central Government of India. On the party level, he worked as the Joint Secretary and Vice President of Bhartiya Janata Party. Thus, he enrolled the leadership of the common masses on the central level. He was elected as Member of Parliament from Beed Loksabha Assembly in 2009 parliament election and also in 2014 Loksabha election. On May 26th 2014, Late Shri Gopinathji Munde Saheb took oath as the Cabinet Minister of Rural Development, Minister of Drinking Water and Sanitation and Minister of Panchayat Raj, Government of India, 15th Legislative Assembly. He was given fourth number responsibilities in rank in Central Government of India. All was well for the common masses in Maharashtra as their God was there in the capacity of the ruling government as the Cabinet Minister and people were waiting to welcome Shri Munde Saheb after the huge victory achieved by him for his people. But..., it is said that the person who is loved by all is more loved by God. Shri Munde Saheb, the most respectable, the most lovable, the most nearest, the most dearest to all his family, followers, lovers and for the peasants, farmers, workers and by all the citizens of Maharashtra, on the very unfortunate morning on June 3rd 2014, after one week of the oath ceremony of Government of India Ministry, has faced a car accident in New Delhi. He lost his life in this unfortunate accident. Unbelievable the news is for all his loving people. Even today all these people are Waiting for their Mahatma. (The Great Man!)

Websource:

<https://www.brainyquote.com/quotes/martin_luther_king_jr_121065?src=t_struggle>. Web.02 June 2020.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Gopinath_Munde>. Web.02 June 2020

GOPINATH MUNDE : A HISTORICAL STEP

Dr.Anju Tiwari

Assistant Professor, Department Of Social Science

Dr.C.V.Raman University,Kota ,Bilaspur,Chhattisgarh

Gopinath Pandurang Munde (12 December 1949 – 3 June 2014) was a huge Indian politician from [Maharashtra](#). And most popular Leader in Maharashtra called as a 'Lokneta'. He was a senior leader of the [Bharatiya Janata Party](#) (BJP) and Union Minister for Rural Development and Panchayati Raj in [Narendra Modi's Cabinet](#), Four Number in Seniority Ranking which. He was a member of [Maharashtra's Legislative Assembly](#) (MLA) for five terms during 1980–1985 and 1990–2009. He was also the leader of opposition in the Assembly during 1992–1995. He had held the post of [Deputy Chief Minister of Maharashtra](#) in 1995–1999.^[1] Munde was elected to [Lok Sabha](#) in 2009 and 2014, and served as the deputy leader of the BJP in the Lok Sabha. He was appointed in Modi's cabinet and took the oath on 26 May, but died in New Delhi a week later on 3 June 2014. As per media reports he died in a road accident. However, on 21 Jan 2019, a US hacker claimed that Mr. Munde was murdered. He is the shortest served Cabinet minister ever in Indian history.



Childhood and education

Munde was born in [Parali](#), Maharashtra, on 12 December 1949, to Pandurang and Limbabai Munde in a middle class [Vanjari](#) farmer's family.

His primary education was in the village that did not have a school building. The "school" was held under the shade of a tree. He was an average student; not very bright, not a dullard either. He moved on to tehsil town Parali for the secondary education in the Zilla Parishad School. He used to go to Arya Samaj Mandir everyday to read newspapers and books and listen to discourses given by men of wisdom. After matriculation, he joined the college in Ambejogai for graduation in Commerce. He did not have political background in his family, yet he was drawn to the students' movement in the college. He became a kingmaker of sorts, ensuring victory of members of his group though he did not win an election even once during those four memorable years.

Munde attended a government primary school, in Nathra village, Beed district where classes were conducted "under a tree". He later attended the Zilla Parishad high school in Parali. He

obtained a B.Com. from college in Ambejogai. Subsequently, he studied at the [ILS College](#) in Pune.

After Gopinath Munde became Rural Dev. Minister in 2014, controversy erupted over his educational qualification. According to the affidavit submitted to Election Commission by Munde for the Lok Sabha elections, he graduated from New Law College, Pune in 1976 but the college was established in 1978. Later it was confirmed that the degree was issued by the Pune University and not by the college. He has done a BCom and a BGL. he did an LLB for two years from the ILS College. However, it isn't the college that issues the degree certificate, it's Pune University.

Political career

Munde got involved in politics when he met [Pramod Mahajan](#), a friend and colleague in the college. As a member of the [Akhil Bharatiya Vidyarthi Parishad](#), he took part in the agitation against the state of emergency imposed by the then Prime Minister [Indira Gandhi](#). He was incarcerated in the [Nashik](#) central jail until [the Emergency](#) was lifted.

In 1971, he associated with the campaign of the [Bharatiya Jana Sangh](#) candidate in the Lok Sabha election in the [Beed](#) constituency. He attended the [Rashtriya Swayamsevak Sangh's](#) Shiksha Varga (Training Camp) held in [Pune](#) that year. He soon became the Sambhajinagar Mandal Karyavah, looking after half a dozen shakhas of the RSS, and subsequently, the in-charge of its [Pune](#) City Students' Cell. Later, he was made a member of the executive committee. The Janata Party by this time had split, and the [Bharatiya Janata Party](#), founded by the leaders the erstwhile [Bharatiya Jana Sangh](#) had come into existence. Munde was made President of the [Maharashtra](#) unit of the BJP's youth wing, the [Bharatiya Janata YuvaMorcha](#).

Vidhan Sabha

He was [Leader of Opposition](#) in [Maharashtra Vidhan Sabha](#) from 12 December 1991 to 14 March 1995. Munde was sworn in as the [Deputy Chief Minister of Maharashtra](#) when [Manohar Joshi](#)-led government took over the reins of the state on 14 March 1995.

Lok Sabha

Munde served as a member of the [15th Lok Sabha](#) (2009–2014), representing the [Beed](#) constituency. Munde defeated [Ramesh Rao Baburao Kokate](#) (Adaskar) an [NCP](#) Candidate. In 2014, Munde again won the Lok Sabha election from [Beed Constituency](#) by margin of 140,000 votes. Subsequently, on 26 May 2014, he was appointed as [Minister of Rural Development](#) in the cabinet of Prime minister [Narendra Modi](#).

Personal life

Munde's father Pandurangrao and mother Limbabai struggled against heavy odds and did not spare any efforts to provide for his education. After the death of his father in 1969, his brothers

took care of his education. He was the third child in the family. His wife Pradnya is a graduate and a housewife. He met her during his college days at Ambajogai. Her elder brother Pramod Mahajan was Information and Broadcasting Minister in the Atal Behari Vajpayee government. Munde has three daughters. Pritam, his second daughter is an M.P. from her father's seat, vacant after his sudden death.^[4]

Death

As per media reports, Munde met with a road accident in the early morning of 3 June 2014, while on his way to [Delhi airport](#). He was going for his first official meeting after taking the post. The accident took place between Safdarjung Rd and Prithviraj Rd, New Delhi where his car was hit by an speeding cab. He was immediately rushed to the [AIIMS](#) hospital but later went into cardiac arrest. He was administered [CPR](#) but could not be resuscitated and was declared dead at 7:20 a.m.

Munde suffered cervical fractures due to which supply of oxygen to his brain was cut off. Further, his liver was ruptured due to impact of accident According to the preliminary [post mortem](#) report, his liver ruptured due to the accident leading to cardiac arrest.

His funeral was held at 2pm on 4 June 2014 at his native place ParaliVaijenath near [Beed](#). [PankajaMunde](#), Gopinath Munde's daughter performed the last rites to her father.

The accident as a reason behind his death was questioned and raised speculations in media when on 21 Jan 2019 a US hacker claimed that Mr. Munde was murdered. Followed after this claim a statement was issued by BJP union minister Ravi Shankar Prasad, saying Munde's death was caused by neck injury when in the post mortem report it was mentioned that he died because of liver rupture. Amidst the speculations, Munde's nephew Dhananjay Munde also have asked for probe into his death.

References

1. <https://web.archive.org/web/20121130040243/http://164.100.47.132/LssNew/Members/Biography.aspx?mpsno=4386>
2. <https://www.oneindia.com/india/congress-organised-evm-hackathon-in-london-claims-ravi-shankar-prasad-2840326.html>
3. <http://www.presstv.ir/detail/2014/06/03/365354/indian-minister-dies-in-car-accident/>
4. <http://www.firstpost.com/india/gopinath-munde-passes-away-following-road-accident-in-delhi-1554023.html>
5. <https://indianexpress.com/article/india/india-others/gopinath-mundes-liver-ruptured-cardiac-arrest-due-to-shockpost-mortem-report/>

Gopinath Munde and His Contribution to the Society

Dr Chandra Kanta Panda

Assistant Professor,

Barabazar Bikram Tudu Memorial College Barabazar, Purulia, West Bengal

Introduction: Gopinath Pandurang Munde was an senior leader of Bharatita Janta Party (BJP). Gopinath is the third son of Pandurangrao Munde and Limbabai Munde. He was born in Parali, Maharashtra on 12 December 1949. He went primary school in his village. The school was held under the shade of a tree. He did an LLB for two years from the ILS College. He started his political career with Pramod Mahajan. And he was a member of Maharashtra's Legislative Assembly for five terms during 1980– 1985 and 1990–2009. Gopinath was elected to Lok Sabha in 2009 and 2014. Gopinath Pandurang Munde was died in a road accident in 2014.

Social Contribution: Gopinath Pandurang Munde was a BJP leader of considerable stature. He was a popular people's leader. Earlier the BJP was generally considered a party of Brahmins and Baniyas. However, Munde gave a voice to the Dalit-OBCs within the BJP. He enthusiastically joined the movement for renaming Marathwada University in Aurangabad after Dr Babasaheb Ambedkar. At that time, the organization named the Dalit Panthers, was asking: Babasaheb had been from Maharashtra, yet why was there no university in his name in the state? In 1946, Babasaheb Ambedkar founded the People's Educational Society. He started the Siddharth College in Mumbai. Many boys used to study in that college. They came from different communities. They worked in the day and came to the college in the evening. There were some students who came to study in the morning and left for work thereafter. Then, Babasaheb started another college at Aurangabad. It was spread over 200 acres of land. Babasaheb used to say that there should be a separate university for Marathwada. At that time, the colleges in Marathwada were affiliated to the Osmania University, Hyderabad. That was another reason why we demanded that Marathwada University be named after Dr Ambedkar. During the agitation in support of this demand, both Gopinath Munde and Pramod Mahajan went to jail. They wholeheartedly supported the idea.

It was due to Munde's leadership that many OBCs joined the BJP. At a personal level, he was very affable and ready to meet people at any time. He wrote letters to the party workers and also telephoned them regularly. His popular base grew at a fast pace in Maharashtra. He soon became a very popular leader. His image was of a leader who took everyone with him. He had a

major role in bringing about the recent changes in the politics of Maharashtra.

He had a great understanding of the rural areas, including the problems of the farmers, the unemployed, farm labourers, Dalits and Tribals. As much as he was aware of the miseries of farmers during famine, he was equally conversant with the problems of the residents of urban slums.

In one sense, he was a great social engineer of Maharashtra.

He created a favourable atmosphere across Maharashtra. It will be difficult for the BJP to find a replacement for him. As the leader of the 'mahayuti', he did great work. He was respected all over Maharashtra, enjoying support in every part of the state. Whenever he travelled in Maharashtra, people thronged to meet him. In many public meetings, he used to say that Dalits should be more developed in the Society.

He was a part of many NGO activities and numerous big social projects done in the district of Beed. It is learnt that he established a sugar factory in a more efficient way where hundreds of people got engagement. In Pune, he also had managed a software company of own.

Mingling with the masses and even having meals with the downtrodden during campaign breaks are some of his other positive traits. He is a good listener and jots down the grievances of women and poor while campaigning. His works have given his first hand insight into the basic and developmental needs of people in Maharashtra, especially in Parli Assembly constituency and Beed Lok Sabha constituency.

Interestingly, he learnt everything from his experience. He urged the masses for strengthening hands for 'getting the way in the inner-party struggle'.

Some of the political initiatives, Gopinath Munde had been part of include strong campaign against female foeticide, work to improve people's quality of life through implementation of water pipelines, implementation of lab facilities in hospitals for betterment of medical research, encouragement provided to women for participating in many social welfare programs, and many others.

Meeting him at his bungalow in Beed district meant jostling with sugarcane-cutters, brick-kiln workers and party activists, who did not mind waiting for hours. His campaign was incomplete without an impromptu bhakri-and-chutney meal with local farmers.

CONCLUSION: With his death, both the party and the State have lost a genuine mass leader at a time when election campaigns are increasingly conducted through television and social media. A grassroots politician, he rose against great odds from a rural background to reach the Union government. However, Munde could not fulfil his dream of becoming the Chief Minister of Maharashtra. He was the architect of the social engineering formula by cobbling up the

opposition 'Mahayuti' alliance . Gopinath Pandurang Munde was so popular for the people that in his name Govt, of Maharashtra has introduced Gopinath Munde Farmers Accident Insurance Scheme.

References

1. ^ "Interview : Gopinath mundeHe". Rediff. Archived from the original on 23 August 2013.
2. ^ "Indian minister dies in car accident". *PressTV*. 3 June 2014. Retrieved 3 June 2014.
3. ^ [Jump up to: a b](#) "EVM hacking: US hacker claims Gopinath Munde was murdered, 2014 polls were rigged; EC mulling legal action | India News". *timesnownews.com*. Retrieved 28 January 2019.
4. ^ [Jump up to: a b c](#) Sarkar, Sonia (3 July 2011). "The non-Brahmins in the party feel they are being ignored". *Telegraph*. Retrieved 14 April 2014.
5. ^ [Jump up to: a b](#) BJP's Gopinath Munde defends his degree, says University issued it, not college
6. ^ [Jump up to: a b](#) "The Biography of BJP Leader Gopinath Munde".
7. ^ "Childhood". *gopinathmunde.com*. Retrieved 18 September 2010.
8. ^ "Fifteenth Lok Sabha Gopinath Pandurang profile". delhi: National Informatics Centre. Archived from the original on 30 November 2012. Retrieved 23 August 2013.
9. ^ "Gopinath Munde takes oath as Caint Minister". *Economics Times*. Retrieved 26 May 2014. ^ "Gopinath Munde passes away following road accident in Delhi". *FirstPost*. 3 June 2014.
10. ^ "Exact sequence of Gopinath Munde's accident". *ABP Live*. 3 June 2014.
11. ^ "Union Minister Gopinath Munde dies in a road accident in Delhi". *IANS*. *news.biharprabha.com*. Retrieved 3 June 2014.
12. ^ "Union Minister Gopinath Munde dies after car crash; Modi says his demise leaves a void". *Indian Express*. 3 June 2014. Retrieved 4 June 2014.
13. ^ "Gopinath Munde died of cardiac arrest, says Post Mortem Report". *IANS*. *news.biharprabha.com*. Retrieved 3 June 2014.
14. ^ [1] Lighting her father's pyre: How Pankaja Munde made history, *Firstpost*. India
15. ^ PTI (22 January 2019). "Congress organised EVM hackathon in London, claims Ravi Shankar Prasad". *Oneindia*. Retrieved 28 January 2019.
16. ^ "Gopinath Munde's liver ruptured, cardiac arrest due to shock: Post-mortem report". *The Indian Express*. 3 June 2014. Retrieved 28 January 2019.
17. ^ Mumbai January 22, Mayuresh Ganapatye; January 22, 2019 UPDATED; Ist, 2019 19:48.

"Who killed Gopinath Munde? Nephew asks for probe". *India Today*. Retrieved 28 January 2019.

Visionary Leadership in Maharashtra: Loknete Gopinathrao Munde

Dr. P.L. Karad

Director, Department of Physical Education & Sports,
Vaidyanath College, Parli-V. Dist. Beed (MS)

Mr. Gopinath Pandurang Munde was an Indian politician from [Maharashtra](#). He was a senior leader of the [Bharatiya Janata Party](#) (BJP) and Union Minister for Rural Development and Panchayati Raj in [Narendra Modi's Cabinet](#), One of the towering figures of Maharashtra Politics Gopinath Munde came from Nathra village in Beed district. He belonged to middle class Vanjari family. The OBC face of BJP in Maharashtra Gopinath Munde served as Deputy Chief Minister during Manohar Joshi-led government from 1995-1999.

Born to Pandurangrao Munde and Limbabai Munde on December 12, 1949. Mr. Gopinathrao Munde, a sculptor of the good achievement of Mahayuti in Maharashtra, could be a matter of pride for the Beed district which has been sworn in because the cabinet minister within the Indian Union Council. Anyway, nobody can support any unexpected accidental death of Gopinath Munde five years ago. Munde's death could be a very irreconcilable reality, if ever, many storms in individual and public life, sometimes sane and sensibly, has been killed during a very minor accident.

His family had no traditional political capital and financial status was very unfavorable for his career in politics. Another highlight is that, when Munde, who had begun with flagging flags, had limitless limitations on the political horizon, with the extension of such criteria as caste-religion and political thought. Gopinath Munde, after getting the chance, realized that the party failed to have any survival within the Maratha politics of the state, then diligently brought the party out of the image of 'Bhata-Brahmin's party'. Adding more to the BJP's votes, many other social activists join the party. Despite the 'family' opposition, the opposite party leaders were dragged to BJP to extend the strength of the party.

While proving his existence very effectively at the amount of the legislature, he once more understood the state, the person and also the question of being chased by the state for 6 to seven times. Gopinath Munde, who was the deputy chief minister of Maharashtra, performed agonizingly within the politics of Maharashtra. Day-night tour, tireless work, and political equations,

skillfully matching, adding many people to the Bharatiya Janata Party, Munde opened the upper ranks of Brahmin, Sindhi, Gujarat, Maratha and also the BJP's image multiplied and gave significant success within the elections. Gopinath Munde has brought together many unknown and neglected streams of such communities like Koli, Mahadevkoli, Agri, Mali, Gawli, Banjar, Teli, Kunbi and Banjara, comes under the Bharatiya Janata Party. Gopinath Munde was one of the tallest leaders of Maharashtra. He came from Nathra village in Beed district and belonged to middle class Vanjari family.

He was the third child in the family and had an elder brother Pandit Anna and a sister named Saraswati Karad. Two of his younger brothers Manikrao and Venkatrao took care of the ancestral properties in Parli. The late MP was married to Pradnya, sister of late Pramod Mahajan. Gopinath Munde was father to three daughters namely Pankaja, Pritam and Yashashri.

During the Mandal Commission's implementation, there was a great deal of political awareness among the OBCs. In many states, leaders who are labeled "OBC leaders" have been created. OBC's own party was formed. States like Tamilnadu and Karnataka are exceptions because these states have history of OBC politics before the Mandal. In North India, the names of Lalu Prasad Yadav, Mulayam Singh, Nitish Kumar, Sharad Yadav and OBC leaders emerged and in Maharashtra, names of Gopinath Munde and Karmaveer Janardhan Patil can be named.

The Government of India has set up "National Backward Regulation Commission" in accordance with SC and ST Commission. This commission is a court of the same way. Its role in the caste system is the last. In the year 1931, the British government made a caste-wise census showing foresight. But what is the exact percentage of backward castes after Independence? There is a need for caste census to know this. But the government does not want them to cast ethnic census.

Why is the government afraid to keep two or three ranches of the population in every census after 10 years? This is a serious question. Apart from the caste-wise national gagan, it is inappropriate to implement caste-wise reservations on the basis of the 1931 census, which is a high caste conspiracy. The National Backward Commission has set a strategy to include which caste in OBC list. Caste selection process must be of strict testing. Many caste groups see our castes in front of the Commission”

The government appointed under the chairmanship of the B.P. Mandal had prepared a point-point for 11 issues on the issue of social, education and financial issues to create a list of other backward communities. In addition to the Hindu Dharmiya, the Commission considered

backward people of other religions, whose traditional occupation is like Hindu Dharmiya. By taking this support, the Commission registered 3743 castes in backward group. The number of such castes was 52 percent of the total population.

The Kalelkar Commission's figure was 32 per cent and the National Sample Survey passed 40 per cent. The Mandal Commission was initially controversial by the Brahmins and their supporters. During the nationwide tour, the anti-gatana Mandal Commission asked the question that if you oppose the reservation of backward communities, then you do not oppose the reservation of 100 percent of Dalits who are cleaning the slums? Why do not you ask the Dalit scholars to give status to the Pandit?.

As a result of OBC politics, northern Brahmin castes in northern India dropped 50 percent from the political plank. The number of OBC MPs of Parliament increased by 25% till 1996, and the proportion of upper caste MPs dropped from 47% to 35% (Geoffelt 2003). The politics of Uttar Pradesh and Bihar is around Yadav's caste. The result seems to be that the party has become obsolete as the OBC chief. Is this the Mandal Commission's social revolution?

This political force created by OBCs was dangerous for high caste elements. While the process of elimination of the assets of the OBC, due to the continuation of the process of resignation, the movement of women in the name of the representation of women is started. In parliament, 50 percent of the upper caste women will get rid of parliament. It would be like killing the seeds of the same social system which was planted by the commission.

The influential castes in Maharashtra mainly Kunbi, Mali and Teli are OBC elements. Like the Ambedkarite society, the independent OBC leadership could not be created in Maharashtra. This is the goodness of Maharashtra, which is a kind of racist face but progressive tempo. Chagan Bhujbal and Gopinath Munde, who came in the upper classes, were merely the heterogeneous people of the Varmist communities. There is no threat to the legacy of Mahatma Phule, Shahu Maharaj and Babasaheb Ambedkar, and no OBC leader is present in this.

Gopinath Munde himself was a powerful leader; he had the support of Pramod Mahajan's. After all, the Maharashtra Bharatiya Janata Party, this is known as Munde all. After the murder of Pramod Mahajan, no other big leader left the Gopinath Munde near the Bharatiya Janata Party in Maharashtra. Gopinath Munde got an open ground, but his shield was broken. Munde is from a backward cast and he has a lot of weight in OBC. Munde has come out to find his way in national politics

Bharatiya Janata Party National President had given the statement that he could not speak directly with his Shiv Sena Chief Bal Thackeray. This statement was a huge rage in the Shiv Sena. Even the Bharatiya Janata Party Shiv Sena got speculation in the rift. The status of the Bharatiya Janata Party-Shiv Sena alliance still remains unchanged. BJP leader Gopinath Munde met Shiv Sena chief Bal Thackeray and Sanjay Raut. After the meeting, Gopinath Munde claimed that his relationship with the Shiv Sena was strong.

Bharatiya Janata Party leader Gopinath Munde criticized the Rail Budget 2012, saying that the government has carefully manipulated the details in the guise of annexure. While the Aam Aadmi was expecting relief, the Railway Minister has given the people another hike in inflation. Railway passengers did not get anything. Cleverly increased rail fare Mumbai did not get anything. Bharatiya Janata Party's deputy leader Gopinath Munde said in the Lok Sabha that the Railway Minister has been a smartly hired strike that the common man will never be able to overcome it. As a member of the Joint Parliamentary Committee examining India's biggest scandal, he raised the voice of Hindi with great arrogance and with his aggressive stance; he has proved that most people of the country can easily understand Hindi. Munde, a member of the Joint Parliamentary Committee to investigate the 2G allocation scam, demanded to make all documents related to this matter available in Hindi.

He said that all the members of the committee should be provided documentation in Hindi at the right time so that they can test the witnesses. In the Lok Sabha, Deputy Leader of Opposition Gopinath Munde said that in the third battle of Panipat, a grand memorial will be built at the war site in memory of the martyred soldiers. This will be urged by the state and central government for this.

This work will be done after collecting disappointment and collecting funds for the benefit of the people. He said that the memorial will be developed as a place where the coming generations will be honored knowing the glorious history of India. Party leader Gopinath Munde in the National Executive meeting of the Bharatiya Janata Party expressed fears that once again the emergency can be imposed in the country as the present situation here is the same as in the days before the Emergency of 1974.

They said, "things like the year 1974 have been created." Munde said, "At that time there was a problem of unemployment and poverty. The government could not control these conditions and in the year 1975, imposed emergency on the country. He said, 'The situation of the same kind has been born even today.

References:

- "Close to Munde Congress, BJP convenes MLAs meeting" IBN7 Access date 20 June 2011.
- "First of all will prove innocence Rahul: Munde". Navbharat Times Access date 26 June 2006
- "Gopinath Munde from Chhagan Bhujbal" . Access date 13 June 2011.
- "Guess what about Gopinath Munde?" To date Access date 21 June 2011.
- "Nephew defeated Munde" Navbharat Times Access date 27 December 2011.

5

A Great Politician: Gopinath Munde

Dr. Kavita S. Biyani

Assistant Professor,

Dayanand College of Commerce, Latur

Childhood and Education

GopinathMunde was born in Parli-Vaijanath, Maharashtra on 12th December, 1949. He was from middle class vanjari family. His parents, Pandurang and LimbabaiMunde, was farmer. He had completed tenth class education in ZillaParishad high school. He has completed his B.Com from Ambejogai college. He has also completed LLB for two years from ILS college, Pune.

Family

After completing the college education, he married with Pradnya Mahajan. He has three daughters- PankajaMunde, PritamMunde and YashashreeMunde. His daughter, Pankaja and Pritam, now became the successor for him in his political career.

Political Career

GopinathMunde was a leader of AkhilBhartiyaVidyarthiParishad during his college education in Ambejogai. He was one of the active member of RashtriyaSewa Sangha (RSS). He was a president of Bhartiya Janata Party's Youth Wing, Bhartiya Janata YuvaMorcha in Maharashtra before 1995. He was the leader of opposition in the Maharashtra Vidhan Sabha between 1991 to 1995. Gopinath Munde has hold various positions in Maharashtra government and Indiagovernment. In 1980 to 1985 and 1990 to 2009, he was a member of Maharashtra Legislative Assembly (MLA). He had hold as a Deputy Chief Minister in Manohar Joshi's government during the period 1995 to 1999. He was also a member of Parliament, Lok Sabha during May, 2009 to June, 2014. Under the BJP government, Prime Minister Narendra Modi's , he had hold the position of Minister of Rural Development, Panchayat Raj, Drinking Water and Sanitation during the period of 26th May, 2014 to 3rd June, 2014.

Character and Nature

The author has described his character and nature through his name only. Each alphabet of his name shows how he was in his practical real life. It is given below:

Name	Meaning of Alphabet	Features of Life
G	Glittering	His life was glittering , just like diamond.
O	Ordinary	Even though he was on high post, he was living his life just like ordinary man.
P	Personality	His impressive personality attached everyonewith him.
I	Image	He had developed his image from Parli to Delhi.
N	Never Give Up	He was also failed in elections but never givenup.
A	Ambitious	He was ambitious in life.
T	Time Management	He has given much importance to time and managed it properly in life.
H	Humanitarian	He was humanitarian person in the society.
M	Mind-set	He was always cool and calm mind-set person.
U	Unique	He was unique member of BJP in Maharashtra.
N	Nation	He was worked with full devotion for his nation.
D	Deputation	He was appointed on various deputations (positions) by government.
E	Eloquent	His speeches were always eloquent and powerful.

References: www.google.com

6

Public Leader Gopinathrao Munde's political career: A study

Sameer V. Renukdas

Department of Chemistry,
Vaidyanath College, ParliVaijnath

Introduction:

Loknete Gopinathrao Munde has emerged as a leader over period of time from what we can refer to the past life as zero existence. But he took a leap from this and made an indelible impression of his accomplishment in the political, co-operative and economic spheres of Maharashtra. The leap taken by Gopinathrao Munde without any support from politics is historic. Loknete Gopinathrao Munde has been one of the holistic leader amongst the most skilled organizers in Maharashtra. He spread this party in the villages and farms and that is why in recent times, the Bharatiya Janata Party has been able to win the votes of Dalits, Muslims and other backward communities. Total credit of this development goes to Gopinathrao Munde. Gopinathrao Munde had very unique qualities in him because of which he could expand this political party into rural areas easily. His immense confidence, administrative qualities, diplomacy, tact of handling opposition, way of inspiring youth by motivating them led his to successful growth in politics. He had obtained the posts of State President, General Secretary, National Vice President, Leader of Opposition, Deputy Chief Minister, Legislative Group Leader, National General Secretary, Union Minister for Rural Development, etc. of the Bharatiya Janata Party.

1. Elected as Zillha Parishad Member – 1979

In 1978 Renapur assembly elections, Gopinathrao Munde was defeated by Raghunathrao Munde of the Congress by 1100 votes. However, he was not exhausted by the defeat and over a period of time he defeated Zillha Parishad President Govindrao Chikhlikar. This was the first victory of Gopinathrao Munde's political career.

2. State President of Bharatiya Janata YuvaMorcha- 1980-1982

Loknete Gopinathrao Munde was elected as the State President of Bharatiya Janata Yuva Morcha for two years. He was given the post by Vasantrya Bhagwat considering his previous experience in the Bharatiya Janata Party, his social work and effective working style. From this point forward new generation of youth emerged. The youth movement got an effective leadership, he was elected as

MLA from Renapur constituency during this period. He defeated Baburao Adaskar of the Congress by 5,000 votes at that time. He developed a reputation as a young and rising MLA. The contribution of his personal qualities was important in securing this position and because of that Gopinathrao Munde's leadership flourished in the politics of Maharashtra.

3. State General Secretary of Bharatiya Janata Party - 1982

Shortly after his election as the state president of the Bharatiya Janata Yuva Morcha, he was elected as an MLA from the Renapur constituency. Due to his work, the party gave him the post of General Secretary of the Bharatiya Janata Party. He also played an important role in the state politics. Wherever he went, his aggression and activism helped in solving problems of the people, in which he had a lion's share.

4. State President of Bharatiya Janata Party - 1985

Apart from working for the Bharatiya Janata Party, Gopinathrao Munde also worked to solve the problems of the people. He played an important role as the leader of Bharatiya Yuva Morcha, General Secretary of Janata Party and MLA. Along with the Bharatiya Janata Party, Munde's influence in Maharashtra's politics began to grow. Pramod Mahajan's guidance and support at the central level continued to grow for Gopinathrao Munde. After Uttamrao Patil, Gopinathrao Munde was elected as the state president of the Bharatiya Janata Party in 1985. He had a reputation as a young and energetic president. Munde took the initiative to increase the influence and support of this party in Maharashtra. He devoted himself to the cause of the masses, the peasants, the toilers, the deprived, the Dalits and the youth. He started a movement to raise voice on various issues of farmers. For this, a state-wide drought relief agitation was organized at Parli Vaijnath, Beed district. He raised the farmers' issues. In the Mumbai and Nagpur legislatures, he drew the government's attention to the issue of debt relief for farmers. Munde did not have time to pay attention to the Renapur constituency, which resulted in his defeat in the 1985 assembly elections, when Panditrao Daund won. After this defeat, Munde created a different image by making this constituency his mother and making the people his own. Munde was re-elected as the State President of the Bharatiya Janata Party on 28 November 1987 at the Akola Convention. He extended the Bharatiya Janata Party to rural areas, which was limited to urban areas. Gopinathrao Munde expanded the scope of the Bharatiya Janata Party by planting flowers on barren land, even in a desolate orchard. In earlier time of his tenure as president, the party was present only in 1100 villages, but later it reached thousands of villages. Therefore, In 1990, the

Bharatiya Janata Party expanded its reach and he took over the presidency. He won the 1990 Renapur Assembly elections defeating Panditrao Daund.

5. Leader of the Opposition - December 1991

From Renapur constituency, in 1990, Gopinathrao Munde was elected to the Legislative Assembly. Due to the large strength of the Shiv Sena at that time, Mr. Manohar Joshi was appointed as the Leader of the Opposition, but in 1991, the Shiv Sena split. Shri Chhagan Bhujbal took 17 MLAs and joined the Congress, so the number of BJP in the Assembly was more than Shiv Sena. Therefore, at the age of 42, Munde became the Leader of the Opposition. The Leader of the Opposition increased his influence over the Legislative Assembly. Gopinathrao Munde caught the government in the crosshairs by raising the issue of Enron and Dawood as a result, his image became influential in the state. While being the Leader of the Opposition, Munde brought up issues like law and order, drought situation in the state, bomb blast at JJ Hospital massacre, sexual harassment in Jalgaon, plot issue etc. in the legislature. He launched a 21-day struggle rally from Shivneri to Shivteerth in 1994 to bring about change in the politics of Maharashtra. During this struggle, he strongly criticized the Congress government and tried to convey message to the people that these governments cannot develop the state, they cannot achieve the public interest. As a result, the image of Gopinathrao and the party became brighter in the corners of Maharashtra and left a different impression on the people of Maharashtra and as a result, a coalition government came to power in the state during 1995.

6. Election and work as Deputy Chief Minister in 1995

In the 1995 assembly elections, Sena-BJP got more seats in Maharashtra. In 1995, Maharashtra's politics changed and the Sena-BJP government came into the power. As Shiv Sena had more seats, Chief Minister Manohar Joshi and Gopinathrao Munde were selected as Deputy Chief Ministers. Both of them took oath at Shivaji Park in Mumbai in front of millions of people on March 14, 1995. Gopinathrao Munde was given two important posts, Ministry of Power and Home ministry. When the coalition government came to power, the government launched the 'Government at Your Doorstep' initiative, according to which the Chief Minister and Deputy Chief Minister would listen to the people's grievances and resolve them for common man. Jaikwadi Phase 2 began during this time frame. During this time they formulated Moka Act against Organized Crime and encountered 400 gangsters to end gang war in Mumbai. There were no riots and no arson because strengthening of police force and law and order in state. They formulated sports academy, statutory development corporations, Maharashtra Bhushan award, independent commission for nomadic

detachments, Navjivan scheme in the state. The Enron project was started in Maharashtra for abundant production and uninterrupted supply of electricity to meet the growing demand, so the coalition government pursued a policy of increasing power generation. In this way, it can be said that Gopinathrao Munde gave a different dimension to Maharashtra during his tenure as Deputy Chief Minister.

7. Legislative Group Leader- 2000

In 1999, Gopinathrao Munde was elected for the fourth time as a Member of Parliament from Renapur constituency. As the Leader of the Legislature, Munde effectively addressed issues like demands for grants in the Legislative Assembly, the deteriorating situation in the state, law and order situation, written and oral questions, views on the Governor's address, Marathwada development issues and other issues. He also presented his role in the legislature on water, electricity, roads and drought. At the same time, he was guiding the new MLAs of the Bharatiya Janata Party. In 2004, he became the leader of the Legislative Group. In this way, his role in the growth of the party had become significant.

8. National Vice President of Bharatiya Janata Party - 1999-2003

Gopinathrao Munde played an important role as the National Vice President of the Bharatiya Janata Party from 1999 to 2003. Under his leadership, the Akkalkot-Nagpur Sangharshayaatra was held from November 21, 2002 to December 12, 2002. On the last day, five lakh farmers marched on the legislature in Nagpur. At the same time, he raised awareness against the drought, the problems of the farmers and the people as well as the corrupt and inefficient government. Also, Munde gave a new direction to the co-operative movement during his tenure as National Vice President.

9. National General Secretary of Bharatiya Janata Party - December 2006

After the death of Pramod Mahajan, the post of National General Secretary of Bharatiya Janata Party was given to Gopinathrao Munde by Shri Rajnath Singh. During this period, Munde greatly expanded the party's work in Maharashtra. He was appointed as a leading politician due to his foresight, diplomacy, political prowess, awareness of the problems of the state, struggle against the government, knowledge of the issues of the peasantry and so on.

10. Member of Parliament, Gopinathrao Munde's political journey-2009-2014

Beed district has been represented in the Lok Sabha of India since 2009 by Gopinathrao Munde. He defeated Ramesh Adaskar by 1,40,952 votes. At that time, Munde got 5,53,994 votes. As an MP, he raised the issues in Maharashtra in Parliament. He also served as the Deputy Leader of the Bharatiya Janata Party. MP Gopinathrao Munde had demanded Rs 600 crore from the Railway

Ministry to resolve the railway issue in Marathwada. On the question of OBCs, he took an important stand regarding the Mandal Commission to ensure that the weaker sections get reservation and supported the Jan Lokpal Bill, 2011. He also held a public meeting at Parbhani on March 12, 2011 to demand an end to the mafia rule in Maharashtra. He said that the people of Mumbai were terrified and the overall law and order situation was deteriorating. In 2014 Lok Sabha elections, Munde defeated Suresh Dhas by 1,36,454 votes. There is no denying that Munde was instrumental in securing 42 seats in Maharashtra. That is why he was sworn in as Union Minister for Rural Development in Modiji's Union Cabinet. But within a few days, due to fate, this leader passed away on June 3, 2014.

In the political history of the country, the name of GopinathraoMunde will be immortalized as the leader of the masses. Munde has taken very bold and powerful social, political, economic and administrative decisions while he was the Deputy Chief Minister. As GopinathraoMunde was a star campaigner, Bharatiya Janata Party had sent him to Goa, Uttar Pradesh, Punjab, Karnataka and Telangana to hold campaign rallies during the Assembly elections, which had benefited the candidates there. After his victory in the 2014 Lok Sabha elections, he was sworn in as the Union Minister for Rural Development. His sudden demise has devastated rural areas across the country. A void was created under the leadership of the Bharatiya Janata Party's Bahujan Samaj, and the task of filling that void was undertaken by former Rural Development Minister of Maharashtra, PankajataiMunde-Palve and MP Dr.PritamtaiMunde-Khade.

Today is the 06th death anniversary of LokneteGopinathraojiMunde. On this occasion, a tribute to the work of LokneteGopinathravjiMunde....

References: -

1. Dr. Babasaheb Shep - Life and Work of Loknete Gopinath Rao Munde, Publisher, Chinmay Prakashan, Aurangabad, First Edition, October 2018. p.21
2. Dr. Babasaheb Shep - Life and Work of Loknete Gopinath Rao Munde, Publisher, Chinmay Prakashan, Aurangabad, First Edition, October 2018., p.42
3. Dainik Marathwada Saathi Special, dt. 12 December 1995 p.13.
4. Dainik Marathwada Saathi Special, dt. 12 December 1995, p.14.
5. Kalpavriksha- GopinathravjiMunde Saheb 59th Birthday Special, p. 19.
6. PhadUddhav - Warrior Pride Special, p. 15.
7. WeeklySamata - GopinathraoMunde Special Issue 2005 p 08

8. DainikNavshakti, dated 12 December 2000, p. 04
9. Dainik Marathwada Saathi - GopinathraoMunde (Deputy Chief Minister), Special Issue, 1999 p. 42
10. Dr. Babasaheb Shep - Loknete Gopinath Rao Munde Life and Work, Publisher, Chinmay Prakashan, Aurangabad, First Edition, October 2018. p.63.
11. Dr. Babasaheb Shep - Loknete Gopinath Rao Munde Life and Work, Publisher, Chinmay Prakashan, Aurangabad, First Edition, October 2018, p.65

Gopinathrao Munde: The Voice of the Deprived Class

Dr. Jaybhaye Vitthal Khanduji

Department of English,

Late Ramesh Warpudkar ACS College, Sonpeth

Introduction:

Maharashtra has thousand years legacy regarding the revolutionary leadership. There are many revolutionaries from Maharashtra who have sacrificed their life for building the nation India. The number of unknown people has devoted themselves to uplift the society as well as the downtrodden from the country. There is the list of freedom fighters, revolutionaries, social reformers from Maharashtra whose role is crucial to build the image of Maharashtra before and after the Indian independence. There are many personalities from various sections of Maharashtra, who contributed themselves for uplifting the undeveloped class from Maharashtra. Though, the state Maharashtra is the state of rich heritage and culture but there were number of communities and classes were totally away from the development and fundamental necessities.

There are many political leaders from Maharashtra has contributed for the development of Maharashtra. After 13 years long fight with many hindrances, on 1st May, 1960 the Maharashtra state was created by the Central Government of India. Many leaders like Keshvrao Jedhe, S.M. Joshi, S.A. Dange, C.D. Deshmukh, J.R.Narvane, Acharya Atre, Shahir Sable, Shripad Dange, Prabodhankar Thakre, Shahir Amar Shekh, Shahir Annabhau Sathe, Vinoba Bhave, Jayprakash Narayan, Dr.Rajendra Prasad, Yashvantrao Chavan and the common man from Maharashtra has fought for building the new Marathi speakers state Maharashtra. Maharashtra is the strong state of India from the Western region. It has rich land which cultivated with the great culture many saints and fighting personalities. This historical background has built many fighting, young youths for future of Maharashtra. Among such fighting youngsters, Gopinath Munde was one of the leaders from Marathwada region of Maharashtra.

Gopinath Munde was among the farmers family from Parli, Beed district. He came from Nathra to Parli and attracted towards the Jayprakash Narayan's movement. Jayprakash Narayan, Atabihari Vajpeyi, Nanaji Deshmukh, Dalai Lama, George Fernandis, Anna Dange and many thinkers were fought with the Congress government. This was the fertile ground for Gopinath

Munde to build his own ideology. As the college student, Gopinath Munde has started his revolutionary carrier though various movements from Ambejogai. His friendship with Pramod Mahajan was very fruitful to build his life. In 1971, he and Pramod Mahajan became the members of ABVB, the student's movements from India and "started work for Jansangh." Mahajan and Munde were working under the banner of ABVP and fighting for the regional, local problems from Marathwada. The Marathwada was the backward region from Maharashtra, where more than 80 percent population was illiterate and doing traditional farming. Many castes and communities were away from India, they were till 1960 living in Bharat. No education, no roads, no schools, no fundamental facilities were reached in the rural region of Maharashtra i.e. Marathwada. This was the fruitful situation for any public speaker, leader to build his as well as his region's life. Munde and Mahajan were aware about these problems and start to fight for the rights of the people from Marathwada. During the initial stage, under the banner of ABVP Munde and Mahajan were became the leaders of many marches regarding the demand like education and Marathwada University *Namantar Ladha*. It was his early phase where Gopinath Munde has actively participated in Jayprakash Narayan's movement and he was sent to Nashik jail. There Gopinath Munde has experienced fighting moments with people like Mohan Dhariya and many revolutionaries.

Gopinath Munde's primary political activities were started from the college life. He won election at college level and became famous youth among college students. The friendship between Gopinath Munde and Pramod Mahajan was very crucial to build the leadership in Gopinath Munde. "In 1994, Gopinath Munde was actively participated in *Marathwada Vikas Andolan* with great leaders (Shep18)" He was actively participated in many mass movements from Maharashtra. Apart from this he was participated in agitation against the 1974 emergency by Prime Minister Indira Gandhi's Congress government. In result of this, Gopinath Munde was sent to Nashik jail for 16 months jail. He became the famous leaders of India with Jayprakash Narayan, Atalbihari Vajpeyi, Lalkrushna Adavani. During the days in Nashik jail Gopinath Munde was illuminated with "the thoughts of his colleagues like Bapusaheb Kaldate, Anant Bhalerao, N.S.Farande, Kushabhau Thakre, Ram Kapse, Mohan Dhariya, Madu Limaye and Pramod Mahajan"(Shep 19).

The revolutionary acts and activities made long lastin influence on the character of Gopinath Munde. He became famous leader in Maharashtra from *Jansangh*. In result of this, in 1978 elections of *Maharashtra Vidhansabha*, Gpoinath Munde fights the election against Late Raghunathrao Munde. He lost the first election which built the character of Gopinath Munde.

The fighting journey of Gopinathrao Munde has started from the Zilla Parishad Member of Beed Jilha Parishad from Ujani circle in 1979. Before this, Munde was involved in *Namantar* Movement of Marathwada University, Aurangabad. During these days, Gopinath Munde was actively participating in various movements from India and Maharashtra. Initially he worked in Janta Paksha and later on there was new party born on the platform of India i.e. Bhartiya Janta Party. It was fertile ground for Gopinath Munde to actively work in newly formed party BJP. He worked in various positions in Bhartiya Janta Party and various posts in various departments. He was elected as MLA from Renapur *Vidhansabha* constituency. He has played the role of the Leader of Opposition in 1991 of Maharashtra *Vidhansabha*. In 1995, Gopinath Munde was elected as Vice Chief Minister of Maharashtra and also the Home Minister of Maharashtra. In 2009 Loksabha elections, Gopinath Munde was elected Member of Indian Parliament from *Beed Loksabha* constituency. In 2014 elections, he again elected as MP from *Beed Loksabha* constituency and in Narendra Modi's first government Gopinathrao Munde has given the responsibility of Minister of Rural Development of India. But unfortunately, he was died in Delhi in a road accident on 3rd June 2014. It was biggest loss of the party and Maharashtra.

Throughout of the political as well as individual journey of Gopinathrao Munde was totally for uplifting the deprived and downtrodden class of Maharashtra. He was five times MLA from Renapur Vidhansabha constituency and two times Member of Parliament from Beed Loksabha constituency. He has created the new platform for the destitute class from India. He wandered throughout Maharashtra and India to understand the problems of rural India. He was the representative of Vanjari community which is known as the sugarcane cutting from Maharashtra. So, first time he has started Vaidynath Sugarcane Industry in Tokwadi area of Parli Vajinath taluka Dist. Beed. It was his initiative to uplift the undeveloped class from Parli taluka. Not only has this but, Gopinathrao Munde worked for overall development of Renapur constituency of Maharashtra. He was the leader of deprived class from whom he was participated in various marches and worked for them. He was also the leader of the farmers from Maharashtra. He was the founder of the *Karj Mukti Andolan* of farmers from Maharashtra. He was the leader of various *Sngharsh Yatras* for farmers as well as undeveloped class from Maharashtra. The major role of Gopinathrao Munde was, "The sugarcane cutting farmers and transporters rates were increased up to 25% during 1999 to 2002 government" (Shep 442). Among his major contribution, Gopinathrao Munde was the founder of, "Bhatke Vimukt Aghadi as well as the special Ministry for it in Government of

Maharashtra” (442). He also worked for the development of *Vadi-Vasti-Tanda* from rural India. He also fights for the economical, social equality from the rural India.

Conclusion:

Lokneta Gopinathrao Munde was the strong voice of the depressed class of India. All the undeveloped class was the focus of his acts and activities. His passing away has created the big vacuum in life of the deprived class of Maharashtra. In presence, there is no leader to work like Gopinathrao Munde in Maharashtra. He was the mass leader who has started his journey from the grass roots of Maharashtra to international level. He was one of the great OBC leaders of India. His contribution was not only in politics of Maharashtra but also raised questions regarding the economic problems, cultural problems, educational backwardness and cooperative sector of Maharashtra. He was fully influenced by the thoughts of Dr. Babasaheb Ambedkar and Mahatma Phule regarding the problems of undeveloped class of Maharashtra. The role and work of Gopinathrao Munde is role model for every political as well as social worker from India. He was the true leader of the deprived class of India. Again and again the deprived class of India and specially India is continuously waiting for the leaders like Gopinathrao Munde.

Works Cited

Shep, Babasaheb. *GOPINATHRAO MUNDE YANCHI SAMAJIK NYAYATIL BHUMIKA*. 2016. Dr. Babasheb Marathwada University, Aurangabad , PhD dissertation. hdl.handle.net/10603/97117. www.gopinathmunde.com

8

सर्व सामान्याचे नेतृत्व लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे

प्राचार्य, डॉ. आर.के. इप्पर

वैद्यनाथ कॉलेज, परळी

सिनेट सदस्य डॉ. बा. आ. मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद

लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचा जन्म बीड जिल्ह्यातील नाश्रा या छोटयाशा एका खेड्यांमध्ये जन्म होऊन त्यांनी आपल्या ग्रामीण भागातील शेतकरी कष्टकरी मजुर यांचे हित साधण्यासाठी आयुष्यभर संघर्ष केला. सर्व सामान्यांना न्याय मिळवून देण्याचा प्रयत्न केला. नाश्रा ते दिल्ली अशा स्वरूपाचा त्यांचा जीवनभर प्रवास राहिला. या काळामध्ये त्यांनी दिनदलित, गरीब, मजुरांना दलित विद्यार्थ्यांना न्याय मिळवून देण्याचा प्रयत्न केला. या अशा लोकनेत्याचे जीवन सर्वसामान्य लोकांसाठी अतिशय प्रेरणादायी असे आहे. आयुष्यभर त्यांनी शेतकरी गरीब कुटुंबासाठी संघर्ष केल्यामुळे त्यांना लोकनेते म्हणून समाज मानतो. जीवनभर त्यांनी सर्वसामान्यांचे नेतृत्व करून त्यांना न्याय मिळवून देण्याचा प्रयत्न केला म्हणून त्यांना सर्वसामान्यांचे नेतृत्व करणारा संघर्ष योद्धा म्हणून संबोधले जाते.

जीवन परिचय :-

लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचा जन्म १२ डिसेंबर १९४९ रोजी नाश्रा या छोटयाशा गावामध्ये झाला. त्यांचे प्राथमिक शिक्षण नाश्रा येथे जिल्हा परिषदेमध्ये सातवीपर्यंत झाले. आठवी ते दहावी पर्यंत शिक्षण जिल्हा परिषद हायस्कूल परळी येथे झाले. नंतर त्यांनी महाविद्यालयीन शिक्षणासाठी अंबाजोगाई येथील योगेश्वरी महाविद्यालयामध्ये प्रवेश घेऊन आपले शिक्षण पूर्ण केले. त्यांनी कायद्याचे शिक्षण पुणे येथे घेतले होते. योगेश्वरी महाविद्यालयात शिकत असतानाच त्यांची भेट प्रमोद महाजन यांच्याशी झाली आणि त्यांच्या मैत्रीला सुरुवात झाली. योगेश्वरी महाविद्यालयामध्ये त्यांनी विद्यार्थी संसदेच्या निवडणुकांमध्ये भाग घेऊन वर्ग प्रतिनिधी म्हणून निवडून आले. १९७० मध्ये विद्यार्थी शहर मंत्री म्हणून त्यांची नेमणूक झाली होती. १९७२ मध्ये पुणे येथे अखिल भारतीय विद्यार्थी परिषदेचे त्यांनी काम सुरु केले आणि तेव्हा पासूनच त्यांच्या सामाजिक व राजकीय कार्याला सुरुवात झालेली दिसून येते. १९७४ मध्ये मराठवाडा विकास आंदोलनात सहभाग घेऊन लढा दिलेला दिसून येतो. एवढेच नाहीतर १९७९ मध्ये मराठवाडा विद्यापीठाच्या नामांतर चळवळीमध्ये त्यांचा फार मोलाचा सहभाग होता. मुंडे साहेबांच्या राजकीय जीवनाची सुरुवात त्यांच्या विद्यार्थी जीवनापासूनच झालेली दिसून येते. पुढे १९७९ मध्ये उजनी जिल्हापरिषद गणातून विजयी होऊन आपल्या राजकीय जीवनाची सुरुवात केली. नंतर त्याने १९८० मध्ये त्यांची नेमणूक महाराष्ट्र राज्याचे युवा मोर्चाचे अध्यक्ष म्हणून झाली. याच वर्षी त्यांनी रेनापुर मतदार संघातून विधानसभेची निवडणूक लढवून पहिला विजय मिळवला. याच काळात त्याच वर्षी ते महाराष्ट्र भाजपाचे सचिव झाले होते. त्यामुळे भारतीय जनता पक्षामध्ये त्यांच्या नेतृत्वामुळे महाराष्ट्रातील अनेक दिन दलित गरीब शेतकरी कुटुंबातील युवक आणि कार्यकर्ते भाजपाच्या माध्यमातून काम करू लागले. गोपीनाथराव मुंडे साहेबांकडे संघटन कौशल्य असल्यामुळे ग्रामीण भागातील नागरिक युवक त्यांच्याकडे आकर्षित झाले आणि त्यामुळेच त्यांच्या पुढील राजकीय जीवनामध्ये या ग्रामीण भागातील लोकांची व युवकांची मोठी मदत त्यांना मिळाली. त्यामुळेच त्यांना आपल्या जीवनामध्ये अनेक विजय मिळवता आले. गोपीनाथराव मुंडे साहेब ग्रामीण भागातून आलेले असल्यामुळे ग्रामीण भागाशी त्यांची नाळ असल्यामुळे त्यांना भारतीय जनता पक्ष महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यात पर्यंत पोहोचवला. त्यामुळेच महाराष्ट्राच्या ग्रामीण भागावर फक्त शेटजी भटजी चा मानला जाणारा भारतीय जनता पक्ष हा ग्रामीण भागातील तळागाळापर्यंत पोहोचलेला आपणाला दिसून येतो.

कृषी विषयक कार्य :-

लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे साहेब यांचा जन्म शेतकरी कुटुंबामध्ये झाला असल्यामुळे त्यांना महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या प्रश्नावर त्यांनी फार मोठया प्रमाणात कार्य केलेले दिसून येते. ग्रामीण भागातील शेतकऱ्यांच्या अनेक समस्या सोडवण्याचा प्रयत्न त्यांनी केलेला दिसून येतो. मुंडे साहेब १९८० मध्ये विधानसभेवर निवडून आल्यानंतर १९८१ मध्ये त्यांनी विधानसभेमध्ये ठराव मांडून मोठया शेतकऱ्यांचे खाते फोड करून त्यांच्या कुटुंबियांच्या नावे जमिनी करून लहान शेतकऱ्यांना मिळणारे फायदे मिळवून दिले. सरकारने संपादित केलेल्या शेतकऱ्यांच्या जमिनीला योग्य भाव मिळत नव्हता. त्याबाबत विधानसभेत आवाज उठवून शेतकऱ्यांच्या संपादित केलेल्या जमिनीला योग्य मोबदला मिळवून दिला. शेतकऱ्यांच्या शेतीतील बियाणे उगवले नाही तर त्या शेतकऱ्याची नुकसान भरपाई भरून दिली पाहिजे, अशा स्वरूपाचा शेतकऱ्यांना फायदा मिळवून दिला. शेतकऱ्यांसाठी फळबाग लागवडीसाठी अनुदान मिळवून देण्यासाठी त्यांनी प्रयत्न करून महाराष्ट्रामध्ये फळबाग वाढवण्याचा प्रयत्न केला. शेतकऱ्यांचे नुकसान झाल्यामुळे अनेक वेळेला.

शेतकऱ्यांना आत्महत्या करण्याची पाळी येऊ नये म्हणून मुंडे साहेबांनी प्रयत्न केले. दरवर्षी शेतकऱ्यांना पर्जन्यवृष्टी न झाल्यामुळे शेतकऱ्यांच्या पिकाचे नुकसान होत होते. त्यामुळे शेतकऱ्याला आत्महत्या करावी लागत होती. अशा दुष्काळग्रस्त भागाची पाहणी करून त्यावर उपाय सुचविण्यासाठी

समिती नेमण्यात आली आणि दुष्काळ ग्रस्त शेतकऱ्यांना मदत करण्याचा प्रयत्न मुंडे साहेबांनी केलेला दिसून येतो. शेतीच्या बाबतीत सहकारी साखर कारखाने उभे करून शेतकऱ्यांच्या उसाला योग्य भाव आणि अनेक लोकांना रोजगार या शेतीव्यवसायामधून मिळवून दिलेला आपणाला दिसून येतो. म्हणून मुंडे साहेबांची शेती विषयीची कामगिरी ही अत्यंत महत्वाची समजली जाते.

शैक्षणिक कार्य :-

लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे साहेब यांचा जन्म ग्रामीण भागात झालेला असल्यामुळे ग्रामीण भागात शिक्षणाच्या सुविधा उपलब्ध नव्हत्या. त्यामुळे ग्रामीण भागातील अनेक युवक शिक्षणापासून वंचित राहत होते. त्यामुळे त्यांना नाईलाजाने शिक्षण नसल्यामुळे शेतीसारख्या व्यवसायाकडे किंवा मजुरीकडे वळावे लागत होते. ग्रामीण भागातील शिक्षणाची गरज लक्षात घेऊन गोपीनाथराव मुंडे साहेबांनी ग्रामीण भागातील शैक्षणिक चळवळ विकसित करण्यासाठी आयुष्यभर प्रयत्न केलेले दिसून येतात. १९९२ मध्ये विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक शुल्क वाढीवर विधिमंडळात चर्चा करून विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक शुल्क कमी केलेले दिसून येते. ४८०० रुपये उत्पन्न असणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या मुलांचीच शैक्षणिक फी माफ होत होती. त्यामुळे अल्प शेतकऱ्यांच्या मुलांना फायदा मिळत होता. म्हणून मुंडे साहेबांनी शेतकऱ्यांची उत्पन्न मर्यादा ४८०० रुपयावरून ३०,००० रुपया पर्यंत वाढवली व अनेक शेतकऱ्यांच्या मुलांना शैक्षणिक फीमध्ये सवलत मिळवून दिली. पाठ्यपुस्तकांच्या वाढलेल्या किमती कमी करण्यास त्यांनी मदत केली. खाजगी प्राथमिक शाळेतील अनेक शिक्षकांच्या वेतनाचा प्रश्न होता या शिक्षकांच्या वेतनाचा प्रश्न विधानसभेत मांडून शिक्षकांना वेळेवर वेतन मिळवून देण्यासाठी प्रयत्न केले. विनाअनुदानित शाळेच्या भाड्याची सवलत संस्थाचालकांना मिळवून देऊन शाळेचे भाडे शासनाकडून मिळवून देण्यासाठी कायदा केला. मुंडे साहेबांनी अनेक शैक्षणिक संस्थांचे नेतृत्व केले रामभाऊ म्हाळगी प्रबोधिनी पुणे संस्थेचे ते अध्यक्ष होते. अथर्व शिक्षण संस्था मुंबईचे ते अध्यक्ष होते. जवाहर शिक्षण संस्था परळीचे अध्यक्ष होते. नागनाथ हलगे शिक्षण संस्था परळीचे ते अध्यक्ष होते. मलवाबाई डॅटल कॉलेज सोलापूर या संस्थेचे अध्यक्ष होते. अशा अनेक संस्थांची निर्मिती करून या संस्था मार्फत ग्रामीण भागामध्ये शिक्षणाच्या सुविधा उपलब्ध करून देण्याचा प्रयत्न आयुष्यभर मुंडे साहेबांनी केलेला आपणास दिसून येतो. मुंडे साहेबांनी शिक्षणाची शैक्षणिक गंगा गरिबांच्या दारापर्यंत पोहोचवण्याचं काम केलेले दिसून येते. त्यामुळे ग्रामीण भागातील शेतकरी दीनदलित मजूर यांच्या मुलांनी मोठ्या प्रमाणात शिक्षण घेतले आणि आज या शिक्षणामुळे ग्रामीण भागातील फार मोठा वर्ग सुशिक्षित होऊन शिक्षण घेऊन आज महाराष्ट्र शासनाच्या सरकारी नोकऱ्यांमध्ये सामाजिक कार्यामध्ये व राजकारणामध्ये तळागाळातील लोक आपणास दिसून येत आहेत. हे केवळ मुंडे साहेबांच्या कर्तबगारीमुळे व प्रयत्नांमुळेच महाराष्ट्रामध्ये घडून आलेले दिसून येते.

सहकारी क्षेत्रातील कामगिरी :-

लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे साहेबांनी सहकारी क्षेत्रामध्ये फार मोठी कामगिरी केलेले दिसून येते. त्यामुळेच ग्रामीण भागामध्ये मोठी सहकारी चळवळ उभी करून ग्रामीण भागाचा विकास करण्याचा प्रयत्न मुंडे साहेबांनी केला. १९९६ मध्ये वैद्यनाथ सहकारी साखर कारखान्याची निर्मिती केली. सहकारी साखर कारखान्यासाठी ४० कोटी रुपयांच्या भांडवलाची आवश्यकता असतानाही फक्त ३५ कोटी रुपयांमध्ये वैद्यनाथ सहकारी साखर कारखाना उभा करून एक इतिहास घडवलेला आपणास दिसून येतो. कोणत्याही सहकारी साखर कारखान्याची उभारणी करण्यासाठी किमान १८ महिने कालावधी आवश्यक असतो परंतु मुंडे साहेबांनी वैद्यनाथ सहकारी साखर कारखाना फक्त ११ महिन्यांमध्ये उभा केला आणि हा एक इतिहास घडवला. पहिला हंगाम पाच लाख टन उसाचे गाळप करून या कारखान्याने रेकॉर्ड ब्रेक केलेले दिसून येते त्यामुळे वसंत दादा सहकारी साखर कारखान्यामार्फत दिला जाणारा जागतिक पुरस्कार हा वैद्यनाथ सहकारी साखर कारखान्याला मिळालेला दिसून येतो. कारखान्यात साखर निर्मिती बरोबरच इतर अनेक वस्तू निर्मिती करण्याचा प्रयत्न केलेला दिसून येतो. त्यामुळे साखर उत्पादनाचा खर्च घटून सहकारी साखर कारखाना नफ्यामध्ये आणलेला दिसून येतो. वैद्यनाथ सहकारी साखर कारखान्यामार्फत इथेनॉल व विज निर्मिती करून कारखान्याचा उत्पादन खर्च कमी केलेला दिसून येतो. वैद्यनाथ सहकारी साखर कारखान्याने सभासदांना सेंद्रिय खत, ठिबक योजना, वाहतुकीच्या सुविधा, बियाणे पुरवठा व इतर कामासाठी कर्ज पुरवठा करून उसाचे उत्पादन मोठ्या प्रमाणात वाढवण्यास शेतकऱ्यांना मदत केली व सर्वाधिक उसाला भाव देऊन शेतकऱ्यांना न्याय देण्याचा प्रयत्न केलेला दिसून येतो. गोपीनाथराव मुंडे साहेबांनी राज्यातील २६ आजारी सहकारी साखर कारखाने दत्तक घेऊन नफ्यामध्ये चालवण्याचा इतिहास निर्माण केला. अनेक सहकारी साखर सम्राटांना एकत्र करून आपल्या राजकारणाच्या कक्षात मोठ्या प्रमाणात त्यांनी वाढवलेल्या दिसून येतात. त्यामुळेच भारतीय जनता पक्ष हा ग्रामीण भागातील गरिबांच्या इ पोपडीपर्यंत पोहोचलेला दिसून येतो. त्याचबरोबर सहकारी चळवळीमध्ये ऊस तोड कामगार व मजूर यांना विविध प्रकारच्या सवलती देऊन ऊसतोड कामगारांचे प्रश्न सोडवण्याचा प्रयत्न केला. ऊस तोड कामगारांची संघटना बांधून त्यांना योग्य मोबदला मिळवून देण्याचा प्रयत्न केला. त्यामुळे बीड जिल्ह्यातील अनेक उसतोड कामगारांना याचा लाभ झालेला दिसून येतो.

हिंदू मुस्लिम दंगलीचे उच्चाटन :-

लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे साहेब १९९५ मधील युती सरकारचे उपमुख्यमंत्री व गृहमंत्री होते. तोपर्यंत महाराष्ट्रामध्ये हिंदू मुस्लिम दंगली होऊन हजारो लोकांचे बळी जात होते. अनेक ठिकाणी मुस्लिमांकडून हिंदू वर अत्याचार केले जात होते. ठीक ठिकाणी दंगली घडवून आणून जाळपोळ करून सामाजिक अशांतता महाराष्ट्रामध्ये निर्माण केली जात होती. त्यामुळे सर्वसामान्य माणसाला महाराष्ट्रामध्ये व मुंबईसारख्या शहरांमध्ये जीवन जगणे कठीण झाले होते. पोलीस खात्यावर या दंगलीचा फार मोठ्या प्रमाणावर ताण पडत होता. सामाजिक शांततेचा भंग होत होता. परंतु गोपीनाथराव मुंडे साहेब गृहमंत्री झाल्यानंतर दंगलखोरांना व गुंडाना जशास तसे उत्तर देण्याचे त्यांनी धैर्य दाखवले आणि महाराष्ट्रामधील अनेक दंगली थांबवून महाराष्ट्र शांत केलेला दिसून येतो. १९९२ मध्ये मिरवणुकीवर दगडफेक, गुंडांकडून गोळीबार, १९९३ मध्ये दलितांवर अत्याचार, १९९३ मध्ये बॉम्ब स्पॉट घडवून आणून महाराष्ट्रामध्ये गुन्हेगारांनी धुमाकूळ घातला होता. परंतु मुंडे साहेबांनी पोलिसांना जशास तसे उत्तर देण्याचे आदेश दिले. दंगल ग्रस्त भागामध्ये जशासतसे गोळीला गोळीने उत्तर देण्याचे आदेश दिले. त्यामुळे मुंबईतील ८५ गुंड गोळी बारामध्ये ठार झाले. २६७ गुंडांना अटक करण्यात आली. त्यामुळे महाराष्ट्रामध्ये सतत होणाऱ्या हिंदू-मुस्लिम दंगली कायमच्या बंद झाल्या. आजपर्यंत या महाराष्ट्रामध्ये पुन्हा एकही हिंदू-मुस्लिम दंगल झालेली दिसून येत नाही. आज हिंदू

मुस्लिम भाई भाई या नात्याने मुंबईसारख्या शहरांमध्ये जीवन जगत आहेत. सामाजिक शांतता निर्माण झालेली आहे. ही मुंडे साहेबाची कामगिरी आपणास कधीच विसरता येणार नाही. म्हणून कणखर अशा स्वरूपाचा हा गृहमंत्री महाराष्ट्राला मिळाल्यामुळे महाराष्ट्रातील हिंदु-मुस्लिम दंगली संपलेल्या आपणास दिसून येतात. ही फार मोठी कामगिरी मुंडे साहेबांच्या राजकीय जीवनातील दिसून येते. त्यामुळे महाराष्ट्रातील जातीय दंगलीचे उच्चाटन करण्याचे श्रेय मुंडे साहेबांना द्यावे लागेल.

दुष्काळ आणि पूर परिस्थिती :-

लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे साहेब यांनी दिनांक २८ जुलै २०१९ रोजी पावसाळी अधिवेशनात सार्वजनिक दृष्ट्या लोकांच्या महत्वाच्या विषयावर सभागृहामध्ये चर्चा घडवून आणली. संपूर्ण भारतामध्ये नेहमीच दुष्काळी परिस्थिती निर्माण होत असते. कधी पाऊस पडतो तर कधी पडत नाही, पडला तर पूर परिस्थिती निर्माण होते. त्यामुळे शेतकऱ्याला अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागते. दुष्काळग्रस्त परिस्थितीमुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेला देखील दुष्काळाचे चटके सहन करावे लागतात. देशामध्ये ६४ % जिल्हे असे आहेत की तेथे ३५ % पेक्षा कमी पाऊस होतो. फक्त १३ जिल्ह्यांमध्ये समाधानकारक पाऊस होतो. २२ जिल्ह्यामध्ये तर पाऊस पडत नाही. देशात ८० % जिल्हे असे आहेत तेथे ५० % पेक्षा कमी पाऊस पडतो. त्यामुळे पिण्याच्या पाण्याची समस्या निर्माण होते. आपल्या देशाचे क्षेत्रफळ मोठे असल्यामुळे कोणत्या प्रदेशात दुष्काळ पडतो तर काही भागात पूर परिस्थिती निर्माण होते. त्यामुळे शासनाने दुष्काळ आणि पूर परिस्थिती यांच्यासाठी उपाय योजना करण्याचे धोरण अवलंबिले पाहिजे असे त्यांचे मत होते. दुष्काळामुळे पिण्याच्या पाण्याचा प्रश्न निर्माण होतो. कारखाने आणि कृषिक्षेत्राला पाण्याची टंचाई निर्माण होते. त्यामुळे दुष्काळ भागातील लोक रोजगाराच्या शोधात शहरांमध्ये स्थलांतरित होतात. खेड्यातील गरीब शेतकरी मजूर गाव सोडून शहरांमध्ये झोपडपट्टीचा प्रश्न निर्माण होतो. म्हणून शासनाने दुष्काळग्रस्त शेतकऱ्यांसाठी त्यांना जीवनावश्यक सुविधा पुरवण्यासाठी, त्यांना कर्जाच्या सुविधा पुरवण्यासाठी, त्यांना रोजगार मिळवून देण्यासाठी, त्यांच्या पिण्याचा पाण्याचा प्रश्न सोडवण्यासाठी, शेतीला पाणीपुरवठा करण्यासाठी सतत प्रयत्न केले पाहिजेत असे त्यांचे मत होते. महाराष्ट्र राज्य ८० % दुष्काळाने होरपळत असतो. त्यामुळे शासनाने यावर उपाययोजना केल्या पाहिजेत असे त्यांचे मत होते.

मंडल आयोगाचे समर्थन :-

१ जानेवारी १९७९ रोजी मंडल आयोग स्थापन केला. बिहारचे मुख्यमंत्री बिंदेश्वरी प्रसाद मंडल यांच्या अध्यक्षतेखाली या आयोगाची निर्मिती झाली. मंडल आयोगाने संपूर्ण भारतात सर्वे करून ३७४३ जातींना ओबीसीत सामील करून आपला रिपोर्ट ३१ डिसेंबर १९८० मध्ये भारत सरकारला सादर केला. ७ ऑगस्ट १९९० मध्ये व्ही.पी.सिंग सरकारने मंडल आयोगाच्या तरतुदी लागू करण्याची घोषणा केली. परंतु १६ नोव्हेंबर १९९२ रोजी सुप्रीम कोर्टात दाखल असलेल्या याचिकेवर ऐतिहासिक निर्णय देताना ओबीसींना २७ % आरक्षण मंडल आयोगाने दिले. मंडल आयोगानुसार ५२ % ओबीसी समाज आहे. त्यांना ५२ % आरक्षण दिले पाहिजे. परंतु कोर्टाने ५० % पेक्षा जास्त आरक्षण देता येणार नसल्यामुळे २७ % आरक्षण दिले गेले. लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचे मत असे होते की ज्याप्रमाणे शेड्युल कास्ट आणि शेड्युल ट्राईबचा शेड्युल आहे त्याप्रमाणेच ओबीसीसाठी शेड्युल असले पाहिजे. ओबीसी साठी स्वतंत्र मंत्रालयाची व्यवस्था केली पाहिजे. इतर जातींना क्रिमिलियर लागू नाही. परंतु ओबीसीसाठी ही अट लागू आहे. ओबीसी जातींना क्रिमिलेअर ची अट असल्याने त्यांना कोणत्याच सवलतीचा लाभ घेता येत नाही. त्यामुळे क्रिमिलेअर अट रद्द केली पाहिजे असे त्यांचे मत होते. भारतामध्ये ५४ % लोक विकास, प्रगती आणि शासनाच्या सवलती पासून वंचित ठेवले तर भारत महासत्ता बनू शकणार नाही. त्यामुळे ओबीसींची जनगणना करून त्यांच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणात त्यांना आरक्षण दिले पाहिजे असे त्यांचे मत होते.

लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे हे संघर्षवादी नेतृत्व होतं मुंडे साहेबांनी आयुष्यभर दीनदलित गरीब जातींना न्याय मिळवून देण्यासाठी आयुष्यभर संघर्ष केला. विधानसभेमध्ये लोकसभेमध्ये गरिबीचे अनेक प्रश्न मांडून त्यांचे प्रश्न सोडवले. महाराष्ट्राच्या विधानसभेमध्ये सर्वसामान्यांच्या प्रश्नांना वाचा फोडली. अनेक शासकीय सवलती सुविधा सर्वसामान्य जनतेला उपलब्ध करून दिल्या. २०१४ मध्ये लोकसभेवर खासदार म्हणून निवडून आले. केंद्र सरकार मध्ये त्यांना केंद्रीय ग्रामीण विकास मंत्री म्हणून संधी मिळाली. त्यांची ग्रामीण भागाशी जवळीक असल्यामुळे ग्रामीण विकासाच्या समस्या त्यांना माहित असल्यामुळे ग्रामीण लोकांसाठी खूप काही करायचे होते. २६ मे २०१४ रोजी केंद्रीय ग्रामीण विकास मंत्री म्हणून त्यांच्या शपथविधी झाल्यानंतर ते आपल्या परळी बीड मतदारसंघामध्ये पहिली भेट देणार होते. ३ जून २०१४ रोजी संपूर्ण महाराष्ट्र मराठवाडा आणि परळी शहर त्यांच्या स्वागतासाठी सज्ज झाले होते. परंतु ३ जून २०१४ रोजी सकाळी ६ वाजता ते आपल्या बंगल्यावरून विमानतळाकडे येत असताना रस्त्यामध्ये त्यांचा अपघात होऊन काळाने त्यांच्यावर झडप घातली. त्यामुळे ग्रामीण भागासाठी खूप काही योजना त्यांच्या मनामध्ये होत्या. ग्रामीण भागातल्या योजना ते आपल्या परळी नगरीमध्ये जाहीर करणार होते. परंतु त्यांचे हे स्वप्न अधुरेच राहिले. त्यामुळे बीड जिल्हा परळी शहर वंजारी समाज दीनदलित गरीब ओबीसी समाजाची त्यांना खूप काही सेवा करायची होती परंतु त्यांना ती करता आली नाही. त्यांचे स्वप्न अधुरे राहिले. त्यामुळे हा सर्व समाज त्यांच्या मृत्यूमुळे पोरका झाला याचेच फार दुःख वाटते.

संदर्भ :-

- १) पी.गी.जोशी: मुक्ती गाथा मुक्तिदाता क्रिटिक् पब्लिकेशन नांदेड २००९.
- २) मधुकर भावे: यशवंतराव ते विलासराव मनोविकास प्रशासन पुणे २००८.
- ३) रामकृष्ण बदने: बोलू काही थोरा विषयी क्रियटीव्ह पब्लिकेशन नांदेड २०१६.
- ४) महाराष्ट्र विधानसभा कार्यवाही शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय मुंबई तारांकित प्रश्न, लक्षवेधी, निदेदन, स्थगन प्रस्ताव, १९८० ते २००८.
- ५) सभागृहातील कामकाजाचे संकलन मध्यवर्ती ग्रंथालय संसद भवन दिल्ली, चर्चा, ठराव, प्रस्ताव, लक्षवेधी, २००९, २०१४.
- ६) विविध मासिके, साप्ताहिके, वृत्तपत्र, संशोधन, पत्रिका व वेबसाईट.
- ७) प्रा.डॉ.पी.व्ही.मुंडे क्रियटीव्ह पब्लिकेशन नांदेड २०१७.
- ८) प्रा.डॉ.बी.के.शेप, चिन्मय पब्लिकेशन, औरंगाबाद २०१८.

9

लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचे पुरोगामित्व ओबीसी जनगणने संदर्भातील कार्य

प्राचार्य डॉ विठ्ठल घुले

राजर्षी शाहू महाविद्यालय परभणी

बहुजन समाजामध्ये जी काही स्वकर्तृत्वाने मोठी माणसे झाली आहेत त्यात लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचा नंबर फक्त वरचा लागतो. राजकीय जीवनाची कुठलीही पार्श्वभूमी नसताना जिल्हा परिषद सदस्य, आमदार, विरोधी पक्षनेते, उपमुख्यमंत्री ते केंद्रीय मंत्री असा त्यांचा प्रवास थक करून सोडणारा आहे. भारतीय जनता पक्ष हा उच्चभू शेतजी, भडजी चा पक्ष म्हणून समाजात ओळखला जातो. अशा प्रतिगामी विचारांच्या पक्षात गोपीनाथराव मुंडे सारखे बहुजन चेहरा व पुरोगामी विचाराचे नेते बोटावर मोजणारे वडे सांगता येतील की नाही हा प्रश्न आहे. या अशा नेत्यांच्या चेहऱ्यावरून वरवर तरी भाजपचा चेहरा हा सर्वसामान्य बहुजन माणसाला आपला पक्ष वाटण्यासाठी उपयोगाचा पडला होता. याबाबतील पद्मश्री डॉक्टर तात्याराव लहाने म्हणतात, " उच्चभू लोकांचा पक्ष म्हणून ओळख असणाऱ्या भारतीय जनता पार्टी त्यांनी अतिसामान्यांच्या अंगणात आणून सोडली, किंबहुना रुजविली, वाढविली असे म्हटले तर वावगे होणार नाही. ही त्यांची कामगिरी महाराष्ट्राच्या, देशाच्या राजकारणात अविस्मरणीय ठरली आहे. राजकारणाशिवाय सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक, कृषी, सहकार क्षेत्रात दांडगा व्यासंग असणारा नेता म्हणून त्यांची ओळख होती" *1*

महाराष्ट्राचा राजकीय इतिहास लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांच्या नावाशिवाय पूर्ण होऊ शकत नाही. संपूर्ण भारत देशातील तमाम बहुजन समाजाचे ते नेते होते इतर मागासवर्गीय दलित वंचित, उपेक्षित, अल्पसंख्यांक समुदायाचे ते बुलंद आवाज होते ओबीसी भटक्या विमुक्तांच्या हक्कासाठी सामाजिक समता प्रस्थापित व्हावी यासाठी संसदेत लढणारा आवाज उठवणारा नेता म्हणून त्यांच्याकडे पाहिले जाते आज ओबीसी, वंचित, विमुक्त भटक्या समाजावर प्रचंड अन्याय होत असताना त्यांच्यासाठी लढणारा अभ्यासू व दूरदृष्टीचा नेता आज संसदेत दिसून येत नाही. त्यांच्या अकाली निधनाने देशाची खूप मोठी हानी झाली आहे त्यांच्या अकाली जाण्याने जी पोकळी निर्माण झाली ती भरून निघणे शक्य नाही ती उणीव आज सातत्याने भासत आहे.

*गोपीनाथराव मुंडे यांचे संक्षिप्त चरित्र:-

लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे यांचा जन्म आई लिंगबाई वडील पांडुरंगराव या माळकरीवारकरी संप्रदायीक कुटुंबात 12 डिसेंबर 1949 रोजी नाथरा, तालुका परळी या छोट्याशा खेड्यात झाला. त्यांची मोठी बहीण सरस्वती असून त्यांनंतर चे मोठे भाऊ पंडितरावतर दोन लहान लहान भाऊ माणिकराव आणि व्यंकटराव होत. वडील पांडुरंगराव वारकरी संप्रदायाचे अनुयायी असून मोठे विठ्ठल भक्त होते. पायी पंढरपूरची वारी त्यांनी कधी चुकवली नाही अशी सात्विक, सोज्वळ संस्कारात गोपीनाथराव चे बालपण गेले. लहानपणी वडिलां सोबत त्यांनीही पंढरपूरची पायी वारी केली. त्यांचे प्राथमिक शिक्षण नाथरा येथील जिल्हा परिषद शाळेत झाले तर माध्यमिक शिक्षण परळी वैजनाथ येथील जिल्हा परिषद हायस्कूल मध्ये झाले. महाविद्यालयीन शिक्षण योगेश्वरी महाविद्यालय अंबाजोगाई येथे वाणिज्य शाखेतून तर कायद्याचे शिक्षण पुणे येथील इंडियन लॉ सोसायटीच्या विधी महाविद्यालयातून घेतले. या महाविद्यालयीन जीवनात प्रमोद महाजन यांचे मित्र बनले. त्यातूनच पुढे ते राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघात सक्रिय झाले कायद्याचे शिक्षण घेत असताना ते जयप्रकाश नारायण यांच्या संपूर्ण क्रांतीच्या चळवळीला जोडले गेले त्यामुळे त्यांचे कायद्याचे शिक्षण अर्धवट राहिले. *2* त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वावर जयप्रकाश नारायण, अटलबिहारी वाजपेयी, लालकृष्ण अडवानी, वसंतराव भागवत, उत्तमराव पाटील, प्रमोद महाजन या नेत्यांचा प्रभाव जाणवतो तर आरएसएस या संघटनेचा प्रभाव जाणवतो. ते आरएसएस च्या प्रभावाखाली तयार झाले असले तरी त्यांनी त्यांच्या त्यांच्या पुरोगामीपणा सातत्याने जपला. संघाच्या विचाराला त्यांनी कधीही आपल्यावर हवि होऊ दिले नाही वैज्ञानिक दृष्टिकोण, विवेकी, पुरोगामी विचाराची कास त्यांनी सातत्याने धरली त्यामुळे ते पक्षापेक्षा बहुजन समाजात लोकप्रिय नेते झाले

*कृतीतून आंतरजातीय विवाहाला प्रोत्साहन:-

वकिलीचे शिक्षण घेत असताना 1974 मध्ये विद्यार्थ्यांचे, सुशिक्षित बेरोजगारांचे प्रश्न सोडविण्यासाठी एबी. व्ही.पी. व महाराष्ट्र छात्र संघर्ष समितीच्या वतीने मुंबई येथे मोर्चा काढून चळवळीला सुरुवात केली. पुढे 1975 मध्ये आणीबाणीच्या काळात 16 महिन्यांचा तुसावास भोगला. या काळात अनेक वरिष्ठ नेत्यांच्या संपर्कात आल्यामुळे 1978 ची विधानसभा निवडणूक जनता पक्षाकडून लढविली. या निवडणुकीत त्यांच्या विरोधात बोलावे असा एकही मुद्दा नसल्यामुळे विरोधी पार्टी कडून त्यांच्यावर वैयक्तिक बदनामकारक मुद्दे वापरले गेले. ते आंतरजातीय विवाह करणार आहेत, जातीत काय मुली नाहीत का? ब्राह्मणाच्या मुलीशी विवाह करणाऱ्यांना तुम्ही मतदान करणार का! असा वैयक्तिक पातळीवरचा प्रचार करण्यात आला. तो काळच असा होता की आंतरजातीय विवाह करणाऱ्या ला जात बहिष्कृत व्हावे लागत असे. त्या घराकडे पाहण्याची समाजाची दृष्टी ही तुच्छतेची व हीनत्वाची असे. समाजातील लोकांचा असल्या गोष्टीला तीव्र विरोध असे. त्या काळात त्यांनी या प्रतिगामी विचाराला छेद देऊन जाहीरपणे आंतरजातीय विवाहाचे समर्थन केले. इतकेच नव्हे तर परळी येथील जाहीर सभेत त्यांनी सांगितले की या विधानसभेच्या निवडणुका झाल्यावर मी जाहीरपणे प्रजा महाजन यांच्या सोबत विवाह करणार आहे *3*

*नामांतर चळवळीतील सक्रिय सहभाग:-

औरंगाबाद येथे मराठवाडा विद्यापीठाची स्थापना 1958 ला झाली. स्थापनेच्या प्रारंभिक अवस्थेपासून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे नाव विद्यापीठाला द्यावे ही मागणी दलित समाजाची होती. पुढे 1977 मध्ये जाहीरपणे या मागणीचा पुरस्कार करण्यात आला. मागणीनंतर संपूर्ण मराठवाड्यात नामांतर वादी व नामांतर विरोधक असा संघर्ष सोळा वर्षे चालला त्याचे पडसाद संघ महाराष्ट्रभर उमटले. शेवटी 14 जानेवारी 1994 रोजी नामांतर ऐवजी नामविस्ताराचा रूपाने हे नामांतर झाले *4*

18 जुलै 1977 पासून मागणीसाठी नामांतर समर्थकांकडून महाविद्यालय बंदची हाक देण्यात आली. त्यास विरोध म्हणून 21 जुलै 1977 रोजी राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाचे संघाचे सरस्वती भुवन महाविद्यालय तसेच देवगिरी, विवेकानंद व अभियांत्रिकीची विद्यार्थ्यांनी विद्यापीठावर मोर्चा काढून नामांतरास जाहीर विरोध केला व 12 सप्टेंबर ते 26 सप्टेंबर या काळात महाविद्यालयाचा बेमुदत बंद पुकारला या काळात महाविद्यालय बंद राहिली विरोध करणाऱ्यांमध्ये प्रामुख्याने मोहन देशमुख, अशोक फटागडे, शिवाजी ढगे, सुरेश आवचार, प्रदीप जोगाईकर, विद्याधर पांडे, एकनाथ पात्रीकर, उस्मानाबादचे राजा साळुंखे परळीचे अशोक देशमुख हे कार्यकर्ते आघाडीवर होते तर त्यांना गोविंदभाई श्राफ स.दी. महाजन, दैनिक मराठवाडा चे संपादक अनंत भालेराव या हिंदुत्ववादी विचारांच्या नेत्यांसह आर एस. एस सारख्या संघटना व शिवसेना पक्षांनी ही तीव्र विरोध केला या पार्श्वभूमीवर संघ परिवाराचा प्रभाव असतानाही गोपीनाथराव मुंडे यांनी बाबासाहेबांचे मोठेपण मान्य करून दलित समाजाच्या या मागणीला उत्स्फूर्तपणे पाठिंबा दिला. आणि फुले आंबेडकर चळवळीशी एकनिष्ठता दाखवून दिली. त्यातून त्यांचा दलित समाजाविषयी चा व्यापक उदारमतवादी दृष्टिकोन स्पष्ट होतो. *5*

1978 मध्ये दलित पंथरच्या माध्यमातून मराठवाड्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये सभा मोर्चे, निदर्शने व शेवटी जेलभरो आंदोलन करण्यात आली या आंदोलनात गोपीनाथराव मुंडे यांचा सक्रिय सहभाग होता. जेलभरो आंदोलनात ते स्वतः पुण्याच्या जेलमध्ये अटक झाले. नामांतराच्या समर्थनार्थ त्यांनी परळीत सभा घेतली या सभेत त्यांनी युगपुरुष डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या कार्याची माहिती जनतेसमोर मांडली. नामांतर विरोधकांनी आपला विरोध सोडावा व बाबासाहेबांचे मोठेपण मान्य करून आपल्या मनाचा मोठेपणा दाखवून द्यावा असे आवाहन केले दलित जनतेवर अन्याय अत्याचार होऊ नये याची काळजी घेतली. ज्या भागात जातीय दंगली उसळल्या त्या भागात स्वतः मुंडेनी फिरून वैचारिक जागृती घडवून आणली. नामांतर विरोधकांनी परळी बंद करण्याची भूमिका घेतली होती त्या वेळी त्यांनी नामांतर विरोधी कृती समितीच्या कार्यकर्त्यांचे मतपरिवर्तन घडवून आणले *6*

नामांतर चळवळ 1992 च्या नंतर प्रखर बनली होती डॉ.बाबासाहेबांच्या कार्याचा मोठेपणा विचारात घेऊन शासनाने त्यांना मरणोत्तर भारतरत्न किताब देऊन गौरवकेला होता. महाराष्ट्र राज्याचे तत्कालीन मुख्यमंत्री शरदचंद्र पवार यांनी जनतेच्या तीव्र मागणीस प्रतिसाद देत विधानसभेत नामांतराचा ठराव मांडला. विरोधी पक्षनेता म्हणून गोपीनाथराव मुंडे यांनी अनुमोदन देत डॉक्टर बाबासाहेब अबेडकर यांच्या कार्यार मूल्यवान विचार मांडले. ते म्हणतात, "भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब अबेडकर यांचे नाव मराठवाडा विद्यापीठाला दिल्यामुळे मराठवाड्याची अस्मिता कमी होती या भावनेशी मी सहमत नाही. उलट डॉ.बाबासाहेबांचे नाव दिल्यामुळे मराठवाड्याचा गौरव झाला आहे असे मत त्यांनी मांडले. मराठवाडा विद्यापीठ सुधारणा विधेयकावर बोलताना ते म्हणतात डॉ. बाबासाहेब अबेडकर हे राष्ट्रीय नेते आहेत ते कोणा एका वर्गाचे व जातीचे नाहीत. डॉ. बाबासाहेब अबेडकर यांचे नाव मराठवाडा विद्यापीठाला देण्यामुळे समाजात संघर्ष होत असेल तर तो खरं म्हणजे हा डॉ.बाबासाहेब अबेडकर यांचे नाव देण्यासाठी नाही तर उपेक्षित समाजाला इतर समाजाच्या बरोबर आणण्यासाठी आरक्षण आहे त्याला खरा विरोध होता. डॉक्टर बाबासाहेबांचे नाव मराठवाडा विद्यापीठाला देणे म्हणजे सामाजिक न्यायाच्या दृष्टीने टाकलेले पाऊल आहे असे वर्णन मी करतो.....त्यामुळे सामाजिक न्याय मिळाला असे मी मानत नाही मला वाटते तसे कोणी मानणारही नाही. मी स्वतः प्रत्येक विधानसभेला निवडणुकीच्या जाहीरनाम्यात मराठवाडा विद्यापीठास डॉ.बाबासाहेब अबेडकर यांचे नाव देण्याचा प्रयत्न करेल असे आश्वासन मतदारांना दिलेले आहे. असा खुलासा त्यांनी सभागृहात केला. 1978 मध्ये नामांतराच्या प्रश्नावर लॉगमार्च निघाला तेव्हाही मी त्यात सहभागी होतो याची आठवण मुंडे यांनी सभागृहाला करून दिली. 1983 मध्ये दलित पंथाने नामांतराच्या प्रश्नावर संपूर्ण मराठवाड्यात जेलभरो आंदोलन केले त्या आंदोलनात गोपीनाथरावांचा सहभाग होता. पुण्याच्या येरवडा तुरुंगात ते 14 दिवस कारागृहात होते *7* . त्यांचे विचार पुरोगामी विवेकी होते सभागृहात बोलताना पुढे म्हणाले, " डॉ.बाबासाहेब अबेडकर यांचे नाव विद्यापीठाला देणे हे सामाजिक सुधारण्याच्या दृष्टीने टाकलेले पाऊल आहे. आपण एकविसाव्या शतकात जाण्याच्या गोष्टी करीत असलो तरी विशेषतः आपले मन बदलले नाही, समाज बदलला म्हणजे समाजाचे मन बदलेल. नामांतराच्या संदर्भात काहीनी सार्वत्रिक मताची भूमिका मांडली होती सामाजिक सुधारणेच्या प्रश्न सार्वमताचा आधारे सोडविला जात नाही. जर आरक्षणाच्या प्रश्नावर देशात सार्वमत घेतले असते तर दलितांना आरक्षण द्यावे असे मतदान झाले असते का? कदापि झाली नसते. याबाबत माझ्या मनात शंका नाही. सामाजिक न्यायाची भूमिका घेताना कधी कधी कठोर होण्याची वेळ येते. नामांतराचा निर्णय जनतेवर सोपविला असता तर विद्यापीठाचे नामांतर दोनशे वर्षे तरी झाली नसते. *8* अशी रोखठोक पुरोगामी भूमिका घेऊन शासनाने सामाजिक न्यायाप्रति आपली बांधिलकी विसरू नये असा सातत्याने आग्रह धरल्याचे दिसून येते. याउलट गोविंदभाई श्रॉफ यांनी जीवनभर समाजवादी पुरोगामी भूमिका घेतली मात्र नामांतराच्या वेळी त्यांचे खरे स्वरूप घडते पडले. याबाबतीत गोपीनाथराव मुंडे हे प्रतिगामी विचारांच्या प्रभावाखाली मोठे झाले असले तरी आपला स्वतंत्र बाणा व पुरोगामी वृत्ती स्तत्याने जोपासली. नामांतर नंतर ते 172 गावात फिरले. जिथे जिथे दलितांवर अन्याय अत्याचार झाला त्या गावात गेले व दुःखितांचे अश्रू पुसले सभागृहात ज्या ज्या दलित लोकांच्या घराचे नुकसान झाले त्याचे तातडीने पंचनामे करून शंभर टक्के अनुदान द्यावी अशी भूमिका घेतली.

सामूहिक *विवाह* *समारंभाना*उत्तेजन*

25 मार्च 1982 रोजी म. ना. वरोरा, विधानसभा सदस्य शहापूर यांनी विधिमंडळात सामूहिक विवाह समारंभा संदर्भात ठस मांडला या ठरावास पूर्ण सहमती दर्शवून गोपीनाथरावांनी पाठिंबा दिला व म्हणाले, " विवाह म्हंटला की खर्च आलाच. आपल्या राज्यात हुंडा पद्धती अस्तित्वात असल्याने अनेकांना जमीनमूल्यावान वस्तू विकून मुलीचे लग्न करावी लागतात. इतर रितीरिवाजामुळे मुलीच्या पालकांना त्रास सहन करावा लागतो. सामूहिक विवाह हे सुधारनेचे पाऊल आहे अशा समारंभाला मदत करणे हे शासनाचे कर्तव्य आहे. ठरावात नमूद केल्याप्रमाणे दोनशे रुपयांपासून दोन हजार रुपयापर्यंत विवाहित जोडप्यास मदत करावी व सन्मानीय सदस्य वरोरा यांनी ठराव मागे घेऊ नये" *9* अशी भूमिका मुंडे यांनी सभागृहात मांडली यावरून गोपीनाथराव मुंडे हे वाईट सामाजिक रूढीप्रथा परंपरेच्या व अंधश्रद्धेच्या विरोधात होते त्यांनी अंधश्रद्धेच्या विरोध करून सामाजिक सुधारणेसाठी अनुकूल व अग्रेसर भूमिका घेत असल्याचे दिसून येते.

शेतीमालाला *उत्पादन* *खर्चावर* *आधारित* *क्रिफायतशीर* *भाव* *मिळण्यासाठी* *आग्रही*:-

दिनांक 15 डिसेंबर 1982 रोजी गोपीनाथराव मुंडे व विधानसभा सदस्य राम मोघे, दिग्विजय खानविलकर, भ. मा. गायकवाड यांनी सभागृहात शेतकऱ्यांच्या शेतीमालाला उत्पादन खर्चावर आधारित क्रिफायतशीर भाव मिळण्यासाठी चर्चा घडवून आणली. त्या चर्चेवर बोलत असताना गोपीनाथराव मुंडे यांनी राज्यातील शेतकऱ्यांच्या दयनीय स्थितीचे वर्णन करून शेतकऱ्यांना त्यांच्या शेतीमालावर उत्पादन खर्चावर आधारित क्रिफायतशीर भाव मिळण्यासाठी ची मागणी केली. नोकरदारांना महागाई भत्ता व इतर भत्ते शासन वेळोवेळी देते परंतु शेतकऱ्यांच्या मालाला योग्य भाव मिळत नाही अशी खंत गोपीनाथराव मुंडे यांनी सभागृहात व्यक्त केली

शैक्षणिक *धोरणासंबंधी* *विचार*:-

नवीन माध्यमिक शाळा सुरु करणे बाबत शासनाने धोरण कसे असावे याबाबत 16 जुलै 1993 रोजी चर्चा घडवून आणली तेव्हा म्हणतात, "याबाबत शासनाने निश्चित धोरण नाही, स्पष्ट आदेश नाहीत. अंमलबजावणीत शिस्त व कठोरता दिसून येत नाही त्याचा परिणाम म्हणून शाळेचे परवानगी देण्याबाबत संपूर्ण सावळा गोंधळ आहे. शिक्षण ही उद्याची पिढी घडविणारी गुंतवणूक आहे एखाद्या खात्यामध्ये जर निर्णय चुकला तर त्या प्रकल्पावर त्याचा परिणाम होतो परंतु शिक्षण खात्यामध्ये जर निर्णय चुकला तर एक पिढीच्या पिढी बरबाद होऊ शकते म्हणून मंत्री बदलले की शिक्षणविषयक धोरणे बदलतात हे चुकीचे आहे विना अनुदान तत्त्वावर चालणाऱ्या शाळांना परवानगी दिली म्हणजे हा प्रश्न सुटला काय? शासनाने जबाबदारी संपली काय? ज्या शाळांना परवानगी दिली त्या कशा चालतात त्याचे परीक्षण करावे लागेल. शाळेला तीन तीन वर्षापूर्वी परवानगी देऊनही शाळेला इमारत नाही, क्रीडांगण नाही, शिक्षक नाही, शिक्षक असला तर त्याला पगार नाही. केवळ मान्यता प्रमाणपत्र एवढी शाळेची तयारी आहे. त्यामुळे शैक्षणिक दर्जा उंचावत नाही शैक्षणिक संस्थांना परवानगी देताना सभागृहातील सन्माननीय सदस्यांना विश्वासात घेतले जात नाही साखर कारखाने, सूतगिरण्या जसे आपल्या कार्यकर्त्यांना वाटल्या जातात तशा शाळा वाटण्याचा सुरु केलेला कार्यक्रम थांबवावा निदान शिक्षणात तरी राजकारण आणू नये. शाळांना परवानगी देताना राजकीय निष्ठा लक्षात न घेता शाळा चालविण्याची क्षमता लक्षात घ्यावी असे विचार व्यक्त केले". 10

समान *नागरी* *कायदा व मुस्लिमस्त्रियांच्या* *प्रश्नाबद्दल विचार*:-

दिनांक 8 एप्रिल 1994 रोजी विधिमंडळ ठराव मांडून त्यावर चर्चा करताना म्हटले की "घटनेनुसार प्रत्येक व्यक्ती कायद्यापुढे समान आहे परंतु देशात नागरी कायदे वेगळे आहेत ही बाब मूलभूत अधिकारांशी विसंगत आहे डॉ. बाबासाहेब अबेडकरांनी समान नागरी कायद्याचा आग्रह धरला होता. देशाची एकात्मता व ऐक्य जोपासण्यासाठी एकच समान नागरी कायदा असणे आवश्यक आहे. हिंदू स्त्रीला पोटगीचा अधिकार आहे पण मुस्लीम स्त्रीला पोटगीचा अधिकार नाही हे स्पष्ट करताना इस्लाम बाबतीत कट्टर असणाऱ्या पाकिस्तान, इंडोनेशिया, तुर्कस्थान या देशात बहुपत्नीत्वाला बंदी आहे मात्र भारतही नाही. शरीरगत कायद्यात बदल का होत नाही?" *11* याबाबत प्रश्न सभागृहात उपस्थित केला. यावरून त्यांचे विचार हे स्त्रियांच्या बाबतीत आधुनिकतेचे होते हे स्पष्ट होते. त्यांचा स्त्रियांच्या प्रश्नाकडे बघण्याचा दृष्टिकोण हा पुरोगामी होता हे प्रतिबिंबित होते

**महिलांवरील अन्याय बाबत*

20 मार्च 2001 रोजी माननीय राज्यपालांच्या अभिभाषणावरील चर्चेला बोलताना म्हणतात राज्यात एकीकडे महिलांवर बलात्कार होत आहेत तर दुसरीकडे दरोडे पडत आहेत. दरोड्यातही महिलांना लक्ष्य केले जाते उदाहरणतः कोठेवाडी येथे दरोडा घालून महिलांवर बलात्कार केला ही बाब पुरोगामी महाराष्ट्राच्या तोंडाला काळिमा फासणारी आहे. अशा गुन्हेगारांना कठोर शिक्षण झाली पाहिजे असे मत मांडले. आजही आपण स्वतःला प्रगत समजतो व समानतेच्या भाषा करतो परंतु या देशातील दलितांवरील महिलांवरील अत्याचार कमी झालेला नाही यासाठी 6 मे 2010 रोजी खैरलांजी हत्याकांड याचे उदाहरण देऊन समाजातील वास्तव परिस्थितीचे दर्शन संसदेमध्ये करून दिले

वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचे पुरस्कर्ते

दोन जुलै 2006 रोजी मुंबई टाईम्स वृत्तपत्रात आपली भूमिका स्पष्ट करताना म्हणतात" माझी भूमिका व धारणा नेहमी विज्ञाननिष्ठ राहिलेली आहे. त्यामुळे मुख्यमंत्री असलेले मनोहर जोशी गणपती दूध पितो असं म्हणत असताना मी मात्र तसं म्हटलेलं नाही त्यावरून किंवा संसदेत ओबीसी जनगणना झाली पाहिजे याविषयी बोलताना म्हणतात, खरं म्हणजे मी पुनर्जन्मावर विश्वास ठेवीत नाही परंतु मला जर पुन्हा भारतात जन्म घ्यायचा असेल व देवाकडे तसा अर्ज मी केला तर मला जात नसलेल्या घरात जन्म मिळेल का? हे शक्य आहे का? या देशात असे कोणते घर अथवा मनुष्य आहे जो जाती मुक्त आहे. यावरून त्यांचे विचार हे पुरोगामी तर होतेच परंतु आचार ही विज्ञाननिष्ठ व विवेकी होते

मंडल *आयोगाच्या* *अंमलबजावणीबाबत** :-

तत्कालीन पंतप्रधान व्ही.पी. सिंग यांनी दिनांक 7 -8 -1990 रोजी मंडल आयोगाची घोषणा केली. त्यामुळे देशात मंडल आयोगाच्या बाजूने व विरोधात जनतेच्या भावना तीव्र स्वरूपात व्यक्त झाल्या. उच्चवर्णीय प्रस्थापित व परंपरावादी लोकांकडून प्रचंड विरोध सुरू झाला परंतु गोपीनाथ मुंडे यांनी या आयोगाला भारतीय जनता पक्षाचे समर्थन होते आणि राहणाऱ्या अशा प्रकारचे मत दिनांक 19 डिसेंबर 1990 रोजी विधानसभेत मंडल आयोगाच्या शिफारशीला समर्थन करताना व्यक्त केले. ते म्हणतात, "मंडल आयोगाच्या घोषणेनंतर काही प्रश्न समाजामध्ये निर्माण झाली आहेत त्याचा आपल्याला आम्हाला निश्चितपणे विचार करावा लागेल, कारण ज्या वेळी आपण घटना स्वीकारली त्या घटनेमध्ये आपण समता बंधुत्व आणि कायद्यातील प्रिअंबल मध्ये एकात्मतेचा स्वीकार केला आहे. आपल्याला या 42 वर्षांच्या स्वातंत्र्यमंतर मला तीन प्रश्न विचारायचे आहेत त्याचे उत्तर आपल्याला आत्मपरीक्षण करून द्यावी लागेल

1. समाजातील सामाजिक विषमता संपली आहे का?
2. समाजातील आर्थिक विषमता संपली आहे का?
3. सगळ्यांना समाजामध्ये समान संधी आहे का?

या तिन्ही प्रश्नाचे उत्तर नकारार्थीच द्यावे लागेल. *12* म्हणजे समाजात सामाजिक विषमता मोट्या प्रमाणात आहे. भेदभाव मोट्या प्रमाणात आहे हे स्पष्ट होते. शेवटी आरक्षणाचा उद्देश काय आहे घटनेमध्ये आरक्षणाची तरतूद कशासाठी करण्यात आली आहे. कारण आम्ही सर्व समान पातळीवर नाहीत हजारो वर्षे काही घटकावर अन्याय झालेला आहे. जे मानवी हक्कापासून वंचित राहिले आहेत अश्याना सामाजिक न्याय मिळवून देण्यासाठी आरक्षण ठेवण्यात आले आहे. *13* या अज्ञानाच्या आणि दारिद्र्याच्या दुष्टचक्रात असलेल्या भटके आणि विमुक्त जाती आहेत. ते अजूनही लंगोटी धारण करतात. ज्यांनी अजूनही लोकशाही किंवा स्वातंत्र्याचा सूर्य पाहिला नाही अशा माणसाना आपल्या बरोबर आणण्यासाठी आम्ही त्यांना आरक्षण व सवलती देऊ इच्छितो. समाजसेवा करून पोट भरणारे धोबी, न्हावी, शिंपी असे सामाजिक घटक आहेत या घटकाला न्याय मिळवून देण्यासाठी त्यांची सामाजिक गरज भागविण्यासाठी कारागिरी करणारा सुतार, कुंभार, लोहार आहे. बलुतेदार आलुतेदार आहेत. समाजामध्ये कनिष्ठ दर्जाचे काम करणारे खाटीक, रंगारी आहेत. त्यांना उत्पन्नाचे कोणतेही साधन नाही जे श्रमाच्या आधारावर आपले पोट भरतात अशा दुर्लक्षित घटकांना जे खऱ्या अर्थाने समाजामध्ये साधनहीन आहेत, निर्धन आहेत, बेघर आहेत. त्यांचे फक्त दोन हात पोट भरण्यासाठी काम करायला लावतात. अशा दुबळ्या माणसांना आमच्याबरोबर राहण्याची संधी देण्यासाठी आणि सामाजिक व्यवस्थेत त्यांना मानाचा दर्जा देण्यासाठी आरक्षण ही एक उपाय योजना आहे. *14*

मंडल आयोगसंबंधी निर्णय करताना आरक्षणाच्या विरोधात दोन तीन महत्त्वाची कारणे सांगितली आहेत. याबाबत शोध घेतला पाहिजे. मंडल आयोग लागू केला तर समाजात असलेली गुणवत्ता संपुष्टात येईल अशा प्रकारचा विरोध केला जातो तो दोंगीपणा आहे. गुणवत्तेचा ठेका कोणा एका विशिष्ट वर्गाने घेतलेला नाही. मला सांगायचे आहे की गेल्या दहा वर्षात तीन वेळा एसएससी मध्ये इतर मागासवर्गीय समाजाचा मुलगा राज्यात पहिला आलेला आहे. यावरून हेच सिद्ध होते की गुणवत्ताही कोणत्या एका समाजाची किंवा एक वर्गाची मालमत्ता नाही. *15*

महाराष्ट्राच्या संदर्भात बोलायचे झाले तर महाराष्ट्रात सध्या 34 टक्के आरक्षण आहे त्यात भटक्या समाजाची 4 टक्के व इतर मागासवर्गीयांची 10 टक्के आहे. त्यात फक्त 13 टक्के आरक्षण मंडल आयोगाच्या शिफारशी प्रमाण वाढवावे लागणार आहे. जो समाज 52 टक्के पेक्षा जास्त आहे त्यांना 27 टक्के आरक्षण च्या सवलती महाराष्ट्रात लागू करावयास पाहिजेत. या संबंधाने मी महत्त्वाचा विचार मांडणार आहे. त्याचा विचार शासनाने करावयास पाहिजे. मागासवर्गीयांना सवलती देताना गरीबाचा ही विचार झाला पाहिजे. 27 टक्के सवलती ओबीसीला दिल्या पाहिजेत. फक्त जात पाहून सवलती देण्यापेक्षा त्यातल्या त्यात जो गरीब आहे त्याला सवलत मिळाली पाहिजे. मागासवर्गीयातही जे शिकलेली आहेत, जे पुढारलेले आहेत, जे श्रीमंत आहेत ते या गोष्टीचा अधिक फायदा घेत आहेत परंतु जो खरोखरीच गरीब आहे त्याला या सवलती आवश्यक आहेत तो मात्र या सवलतीपासून वंचित आहे. तेव्हा तो मागास जातीचा आहे म्हणून सरसकट सवलती देऊ नये. आर्थिक व सामाजिकदृष्ट्या जे मागासलेले आहेत त्यांच्यासाठी प्राधान्याने या सवलती द्याव्यास पाहिजे. याशिवाय ज्यांचा आरक्षणात मध्ये समावेश नाही त्यांच्यामध्ये सुद्धा मागासलेपण आहे. अशा दुर्बल घटकांनाही आरक्षण द्यावयास पाहिजे *16* गोपीनाथराव मुंडे हे जे सवर्ण समाजात गरीब दुर्बल आहेत त्यांना सुद्धा आरक्षणाची आवश्यकता आहे या मताचे होते. ते म्हणतात, "माननीय श्री व्ही पी सिंग यांनी मंडल आयोगाच्या सवलती देताना मागासलेल्या सवर्ण समाजातील लोकांसाठी दहा टक्के सवलतीचा घोषणा केली असती तर समाजामध्ये जो विरोध सुरू आहे तो झाला नसता. स्वातंत्र्याच्या 42 वर्षांनंतर सुद्धा समाज समान पातळीवर आला नाही सामाजिक न्याय मिळाला नाही आर्थिक न्याय मिळाला नाही हा न्याय जोरपट मिळत नाही तोपर्यंत समाजातील दुर्बल घटकाला आपल्या पायावर उभे राहण्यासाठी आर्थिक आरक्षण ठेवले पाहिजे. यासाठी महाराष्ट्रात मंडल आयोग लागू केला पाहिजे आणि त्यानुसार महाराष्ट्र 27 टक्के आरक्षण व सवलती लागू केल्या पाहिजेत. यावर्षी आपण महात्मा ज्योतिराव फुले यांची स्मृतीशताब्दी व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची जन्मशताब्दी साजरी करित आहोत. तेव्हा या वर्षी शासनाने मंडल आयोगाच्या शिफारशी लागू करून त्याचा निर्णय घ्यावा त्याला माझा व भारतीय जनता पक्षाचा पूर्ण पाठिंबा आणि सहकार्य राहिलं" *17*

गोपीनाथराव मुंडे यांची भूमिका ही समाजातील सामाजिक आर्थिक विषमता नष्ट होऊन सर्व समाज समान पातळीवर आले पाहिजेत अशी होती. ज्याची संधी आजपर्यंत डावलली गेली त्यांना विशेष आरक्षणाचा लाभ देऊन बरोबरीला आणण्याची संधी दिली पाहिजे. असे पुरोगामी विचार महापुरुषांच्या विचारावर आधारलेली दिसून येतात

ओबीसी *जनगणनेसाठी* *आग्रही* :-

आज ओबीसी जनगणनेचा प्रश्न हा देशातील कळीचा प्रश्न निर्माण झाला आहे. आजही ओबीसी ची लोकसंख्या एकूण लोकसंख्येच्या 52 टक्के गृहीत धरली जाते ती 1931 च्या जनगणनेच्या आधारे. त्यानंतर 90 वर्षे झाली परंतु अद्यापही ओबीसी जनगणना होत नाही उच्चवर्णीय सचिव अधिकारी व राजकारणी हेतूपुरस्पर ओबीसी जनगणना होऊ देत नाहीत. कारण ओबीसी जनगणना झाली तर त्यांना संख्येच्या प्रमाणामध्ये आरक्षण वाढवून द्यावी लागेल त्यांना संख्येच्या प्रमाणात निधीचे वाटप करावे लागेल त्यांच्या संख्येच्या आधारावर स्वतंत्र संघटना निर्माण होतील, ते सत्ता हातात घेतील, दबावगट निर्माण करतील. त्यांच्यात संख्येच्या आधारे एकोपा, एकजूट निर्माण होऊन हा बहुसंख्य समाज जागृत होईल अशी वास्तविक भीती वाटत असल्यामुळे सातत्याने मागणी करूनही ओबीसी जनगणना होत नाही.

गोपीनाथराव मुंडे यांनी 2009 मध्ये लोकसभेत प्रवेश केला आणि त्यांचे नेतृत्व हे ओबीसीचे प्रतिभावान्, अभ्यासू, आक्रमक नेते म्हणून देशात पुढे आले. त्यांच्या कार्याच्या कक्षा रुंदावल्या देशभरातील ओबीसींचे नेते ओबीसीच्या प्रश्नावर एक झाले होते. नरेंद्र मोदी, उमा भारती यासारख्या ओबीसी नेत्यांचा अपवाद सोडला तर संसदेत ओबीसींचे नेते एकजूट होऊन ओबीसीची स्वतंत्र जातिनिहाय जनगणना व्हावी ही मागणी सातत्याने करत होते. गोपीनाथराव मुंडे, लालू प्रसाद यादव, मुलायमसिंग यादव या सारखे ओबीसींचे नेते यासाठी वारंवार संसदेत प्रश्न मांडत होते गोपीनाथराव मुंडे यांनी संसदेत 6 मे 2010 रोजी 18 मिनिटांचे भाषण ओबीसी च्या जनगणनेच्या संदर्भात केले. हे भाषण सुवर्णाक्षरांनी लिहून ठेवावे असे आहे या भाषणात गोपीनाथ मुंडे म्हणतात, "या देशात पशुंची जनगणना होते, पक्षांची जनगणना होते, जनावरांची ही जनगणना होते. फक्त ओबीसी जनगणना होत नाही. ओबीसी जनगणना होऊन त्यांना 52 टक्के आरक्षण मिळणे हा त्यांचा निसर्गदत्त व सवैधानिक अधिकार आहे तो हिरावण्याचा कोणालाच अधिकार नाही. तेव्हा ओबीसी जनगणना लवकरात लवकर करावी आणि ओबीसींना त्यांच्या हक्काचे, त्यांच्या वाट्याचे आरक्षण द्यावे हे त्यांनी आपल्या भाषणात ठासून सांगितले" *18* लालू प्रसाद यादव, मुलायमसिंग यादव, रामविलास पासवान यांनी त्यांच्या या भूमिकेला पूर्ण पाठिंबा दर्शविला. बिहारचे मुख्यमंत्री नीतीश कुमार, उत्तर प्रदेशचे मुख्यमंत्री अखिलेश यादव, छत्तीसगडचे मुख्यमंत्री रमण सिंह मध्य प्रदेशचे मुख्यमंत्री शिवराज सिंग चव्हाण, महाराष्ट्राचे उपमुख्यमंत्री छगन भुजबळ, माजी पंतप्रधान देवेगौडा यासारख्या नेत्यांचा या मागणीला पूर्ण पाठिंबा होता

ओबीसी नेते जगदीश पाल या काँग्रेसी नेत्याची ओबीसीच्या प्रश्नावर खूप प्रभावित करणारी अशी भूमिका होती ते प्रसारमाध्यमांकडे आपली भूमिका वारंवार व्यक्त करत परंतु जगदीश पाल्याच्या विरोधात काँग्रेसने कारवाईचा बडगा उचलला. याशिवाय उत्तर प्रदेश चे मुख्यमंत्री कल्याणसिंह या ओबीसी नेत्यांची भाजपने वाट लावली तर जगदीश पाल ची काँग्रेसने वाट लावली. त्याला पुरून उरले ते फक्त गोपीनाथराव मुंडे याच दरम्यान आणखीन एक नाट्य घडले," ओबीसीच्या प्रश्नावर व देशभरातील 75% बहुजन खासदारांची लोकसभेत एकजूट झाली या बहुजन खासदारांनी ओबीसीच्या मागणीवर संसद बंद पाडली लोकसभा अध्यक्ष मीराकुमार यांनी लोकसभेचे कामकाज दिवसभरासाठी तहकूब केल्यानंतर या बहुजन नेत्यांनी लोकसभेतच प्रति लोकसभा घेतली या लोकसभेचे अध्यक्ष निवडले गेले अर्थातच गोपीनाथराव मुंडे या प्रतिलोकसभेत लालूप्रसाद यादव, मुलायमसिंह यादव शरद यादव यांनी आपले विचार मांडले या प्रतिलोकसभेचा जो परिणाम व्हायचा तोच झाला सगळ्या देशाला बहुजन नेते एकत्र आल्याचे दिसले. हे 75% बहुजन खासदार एकत्र आले तर एका क्षणात कोणतेही सरकार पाडून बहुजनांची सत्ता आणू शकतात हे दिसून आले आणि या सर्वांचे नेते होते अर्थातच गोपीनाथराव मुंडे गोपीनाथराव मुंडे यांनी प्रतिलोकसभा घेऊन आणि या लोकसभेचे अध्यक्षपद घेऊन सेनापतीची भूमिका घेतली होती. प्रसारमाध्यमातून या प्रतिलोकसभेवर अत्यंत हलक्या भाषेत टीका झाली. प्रसारमाध्यमांनी मुंडे यांना भाजपच्या बतीने इशारा देण्यात आला पण गोपीनाथरावांनी याकडे साफ दुर्लक्ष करून आपला लढा तीव्र केला. गोपीनाथराव मुंडे यांना देण्यात आलेला इशारा म्हणजे त्यांच्यासाठी डेथ वॉरंट होते आणि मुंडे यांनी इशान्याकडून लक्ष करून स्वतः त्यांच्या वर सही केली होती याच दिवशी गोपीनाथ मुंडे यांचा घातपात होणार हे निश्चित झाले होते *19*

आज पर्यंतच्या सर्व जनगणनेत दलित, आदिवासी, मुस्लिम, शीख ख्रिश्चन अशा सर्व जाती धर्मीयांची ची गणना केली जाते. गणना केली जात नाही ती फक्त ओबीसीची. ओबीसी जनगणना होत नसल्यामुळे सर्व योजना ओबीसींच्या बंद पडल्या आहेत. ज्या चालू आहेत त्यावर अंदाजे थोडेफार बजेट टाकून बोळवण केली जाते दलित आदिवासींची जनगणना होत असल्यामुळे त्यांना शासनाच्या तिजोरीतून एकूण बजेटमध्ये लोकसंख्येच्या प्रमाणानुसार एस. सी. ला 15 टक्के तर एस.टी.ला 7.5 टक्के हिस्सा मिळतो. त्यात कमी करता येत नाही. कारण घटनेत अशी तरतूद नाही. एस सी, एस टी चे घटनेत शेड्यूल आहे. तसे स्वतंत्र ओबीसी चे शेड्यूल झाले पाहिजे अशी मागणी गोपीनाथराव मुंडे यांची सातत्याने संसदेत केल्याचे दिसून येते ओबीसी ची जनगणना करायला काय अडचण आहे. जनगणनेचे फॉर्म मध्ये भाराभर माहिती विचारली जाते त्यात फक्त एक कॉलम समाविष्ट करावयाचा आहे तो ओबीसी प्रवर्ग व जातीचा. परंतु प्रस्थापित उच्चवर्णीय राजकारण्यांची व उच्चवर्णीय सचिव अधिकारी यांची मानसिकता नाही. सर्व ओबीसी ची जातवार जनगणना झाली तर ओबीसीला प्रमुख कोणते फायदे होतील त्यात प्रामुख्याने

1. ओबीसींची लोकसंख्या 60 टक्केपेक्षा जास्त आहे हे कागदावर सिद्ध होईल.
2. सुप्रीम कोर्ट, हाय कोर्ट निकाल देताना वारंवार अधिकृत लोकसंख्या नसल्याचे कारण सांगून अन्याय करते तसे होणार नाही
3. ओबीसींना लोकसंख्येच्या प्रमाणात अरक्षण मागण्याचा अधिकार प्राप्त होईल.
4. लोकसंख्येच्या प्रमाणात शासनाच्या तिजोरीतून ओबीसीच्या विकासासाठी ओबीसी हेडवर तेवढी रक्कम सरकारला जमा करावी लागेल. तसे शासनाला भाग पाडता येईल.
5. या रकमेतून प्रत्येक राज्यातील ओबीसी वित्त महामंडळ मला पन्नास हजारकोटीपेक्षा जास्त रक्कम मिळू शकेल. प्रत्येक बेरोजगार ओबीसी तरुणाला व्यवसाय करण्यासाठी 50 लाख रुपये मदत देता येऊ शकेल.

6. ओबीसी विद्यार्थ्यांना दलित-आदिवासी मुलासारखी 100% फी माफ व स्कॉलरशिप देण्यात कोणतीही अडचण येणार नाही.

7. प्रत्येक निवडणुकीत ओबीसीसाठी लोकसंख्येच्या प्रमाणात मतदारसंघ वाई ठेवले जाऊ शकतात *20*

असे एक ना अनेक फायदे आहेत. एवढा मोठा प्रचंड निधी ओबीसींच्या वर्गावर खर्च करणे लागू नये यासाठी शासन ओबीसी जनगणना करीत नाही ओबीसी जनगणना झाल्यास ओबीसीचे नेते संख्येच्या जोरावर दबावगट निर्माण करतील ही भीती त्यांना सातत्याने सतावते. जो असा दबाव गट गोपीनाथ मुंडे यांनी संसदेत निर्माण केलेला होता आता आपल्या सर्वांचे कार्य आहे या जातीपातीच्या संकुचित विचारातून बाहेर येऊन समग्र ओबीसींना बरोबर घेऊन त्यांच्या जनगणने बाबत जागृती निर्माण करणे जनगणनेचे अधिकारी कर्मचारी जेव्हा माहिती घेण्यासाठी आपल्या घरी येतील तेव्हा दारावरच एक बोर्ड लावून ठेवणे ज्या बोर्डवर स्पष्टपणे लिहिलेले असावे जर जनगणना फॉर्म मध्ये ओबीसीचा प्रवर्ग व जातीच्या कॉलम नसेल तर आम्ही माहिती देणार नाहीत. आमची माहिती घेऊ नये व त्याबाबत आमच्याकडे कसलीही विचारणा करण्यात येऊ नये. आम्ही कोणतीही माहिती देणार नाहीत. तेव्हा हे कर्मचारी त्यांची रिपोर्टिंग माननीय तहसीलदार यांना करतील व त्यांच्यामार्फत शासनाकडे जाईल व शासनाला जनगणनेच्या कॉलम वाढवावा लागेल. असे शासन व प्रशासनाचे नाक दाबल्याशिवाय तोंड उघडणार नाही. हेच फुले शाहू आंबेडकर चळवळीचे तत्वज्ञान आहे तोच मार्ग अनुसरवा लागेल. ओबीसी जनगणना होणे हे गोपीनाथराव मुंडे यांचे स्वप्न होते आपण हे स्वप्न पूर्ण करण्यासाठी सर्वांनी कटिबद्ध होणे हीच त्यांना खरी आदरांजली ठरेल.

संदर्भ:-

1. शेप बी. के. लोकनेते गोपीनाथराव मुंडे चिन्मय प्रकाशन, 10 ऑक्टोबर 2018.
2. उपरोक्त पृष्ठ 25.
3. उपरोक्त पृष्ठ 34.
4. शिंगारे अनिल, डॉ. विठ्ठल घुले, महाराष्ट्रातील आंबेडकरी चळवळीचा इतिहास, अरुना प्रकाशन, 26 नोव्हेंबर 2009, पृष्ठ क्र 230 .
5. शेप बी के उपरोक्त पृष्ठ 38.
6. उपरोक्त पृष्ठ 39.
7. उपरोक्त पृष्ठ 41.
8. उपरोक्त पृष्ठ 41.
9. महाराष्ट्र विधानसभा कार्यवाही, खंड 64, दिनांक 25 मार्च 1982, पृष्ठ 85.
10. महाराष्ट्र विधानसभा कार्यवाही, खंड 99, दिनांक 13 जुलै 1993, पृष्ठ 60- 63.
11. महाराष्ट्र विधानसभा कार्यवाही, खंड 101, दिनांक 8-4- 1994, पृष्ठ 104- 105.
12. महाराष्ट्र विधानसभा कार्यवाही, खंड 91, दिनांक 19- 12 -1990, पृष्ठ 62.
13. महाराष्ट्र विधानसभा कार्यवाही, खंड 91, पृष्ठ 63.
14. उपरोक्त पृष्ठ 64.
15. उपरोक्त पृष्ठ 65.
16. उपरोक्त 67.
17. उपरोक्त पृष्ठ 67.
18. युट्यूब वरील भाषण लिंक <https://youtu.be/n2kgYhxnUuy>.
19. बुधवंत नारायण, गोपीनाथ मुंडे यांचा अपघात की घातपात प्रका. डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर रिसर्च सेंटर नवी दिल्ली, प्रथमावृत्ती 3 जून 2015, पृष्ठ 81.
20. देवरे श्रावण, ओबीसी जनगणना, संसदीय जीवघेणा संघर्ष, प्रका- फुले-आंबेडकर तत्त्वज्ञान नाशिक, द्वितीय आवृत्ती 1 मार्च 2020 पृष्ठ 69.

